

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ПРЕДОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ ЈУГОСЛАВИЈУ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

По уједињењу у Краљевини СХС није постојао јединствен правни поредак. Држава је била подељена на шест правних подручја на којима је важило предратно право². Правни партикуларизам је отежавао сарадњу између различитих подручја и узроковао велике проблеме приликом примене права. Због тога је нова држава започела процес унификације права – доношени су нови закони који су важали за целу земљу. У том процесу је отворено и питање положаја жене, то јест његове реформе приликом унификације грађанског права. Грађански законик за Краљевину Југославију није донет, али је израђена Предоснова грађанског законика из 1934. године³, која, иако није усвојена, показује правац развоја и ставове друштва према женама у међуратном југословенском друштву.

Деветнаести и двадесети век су период поправљања положаја жене. У претходном периоду патријархалног друштва жена је била везана за кућне послове, а мушкарци су се бавили привредним активностима. Ова подела рада била је условљена економским, али и културолошким разлозима⁴, а њена последица је била доминација мушкараца над женама и у праву. Жене су посматране као неспособне за већину правних послова и очекивало се да њих обавља муж у њихово име. Ипак после индустријске револуције жена добија нову улогу у подели рада. Послови у производњи све више се обављају помоћу машина што смањује потребу за физичком снагом и

¹ Студент мастер студија Правног факултета у Београду, email: simoilic@hotmail.com

² Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. I XX. vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 1959, 308-311.

³ Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1934; Као основа за пројекат будућег законика узет је новелирани аустријски Грађански законик из 1811. (у даљем тексту АГЗ; Општи аустријски грађански законик, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 285-478). Комисија се у почетку није стриктно држала решења аустријског узора, али је касније усвојен став да се не одступа превише од аустријских решења. На прописе који су у вези са положајем жена поред аустријског, приметан је и утицај немачког и швајцарског права. Опширније о припреми Предоснове види у: Зоран Мирковић, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација“ у *Сто година од уједињења – формирање државе и права*, ур. Борис Беговић, Зоран Мирковић, Универзитет у Београду – Правни факултет, 2020, 267-300.

⁴ Подела рада у патријархалној породици имала је смисла у погледу тога да је заиста било разумно да се мушкарци баве тешким физичким пословима, а жене лакшим, претежно кућним пословима. Ипак ова логична економска подела рада направила је једну културолошку баријеру, где су мушкарци потцењивали женске послове. Као пример потцењивања може се навести однос мушкараца у Црног Гори према преслици, коју су сматрали женском алатком. Због тога је највећа срамота била ако би неког мушкараца жена ударила преслицом. Презир према преслици као женској справи ишао је толико да је сматрано нечасним за мушкараца да се бави производњом преслица. Осим према њиховом алату и пословима, овај осећај супериорности се протезао и на женину личност, па је она посматрана као инфериорно лице које треба да слуша и служи мушкараца.

омогућава женама да их обављају једнако ефикасно као и мушкарци. Са друге стране послови у вези куће, које су раније обављале искључиво жене временом је почела да обавља индустрија или су смишљене машине које су те послове значајно олакшале. Тако данас жене више не морају да се баве производњом и конзервирањем хране, као ни производњом одеће, јер је тај посао преузела индустрија. И кућни послови који нису нестали, као што су спремање хране или чишћење, учињени су доста лакшим женама, са једне стране машинама и хемијским средствима помоћу којих се обављају доста брже и лакше, са друге стране попуштањем културолошких баријера које је омогућило да и мушкарци учествују у њима. На крају овог процеса жене су генерално изједначене са мушкарцима, па је свака правна подређеност изгубила смисао.

У међуратном југословенском друштву процес промене улоге жене био је у току, али далеко од завршеног. Жена у урбаним срединама била је прилично изједначена са мушкарцем. Било јој је омогућено да се школује, као и да ради велики број занимања. Са друге стране овај процес је ишао доста спорије на селу. Жена су ретко школоване и углавном се нису бавиле самосталним занимањем, већ су помагале мужу у пословима и радиле кућне послове. Оваква ситуација је значајно одржала патријархалну подређеност жене, и отежала реформу њеног положаја.

Правни положај жене у овом периоду је био различито уређен на различитим правним подручјима. На српском, црногорском и босанско-херцеговачком правном подручју жене су биле значајно обесправљене у односу на мушкарце, на хрватско-славонском и словеначко-далматинском подручју положај жене био је повољнији, али далеко од једнаког са мушкарцима. Најбољи положај жене су имале у војвођанском правном подручју.

Као што се види, процес еманципације жене у Краљевини Југославији био је у току, али далеко од потпуног изједначења жена са мушкарцима. У том тренутку било је веома значајно како ће се законодавство поставити према том процесу. Законодавство није могло њиме потпуно управљати, али га је свакако могло значајно убрзати или успорити. Пошто је постало извесно да жене неће бити изједначене у јавном праву (јер нису добиле право гласа) отворило се питање њиховог положаја у приватном праву. Питање положаја жене био је отворено од самог стварања нове државе, а конкретизовано је објављивањем Предоснове грађанског законика 1934. године. Овај проблем привукао је много пажње јер је положај жене, посебно у Србији, био веома лош и захтевао хитне реформе. Женска удружења заговарала су реформе, али у томе нису остала сама. Правничка заједница, посебно српска, радила је активно на реформи, и осим бројних појединачних радова, веома значајни су били Први и Трећи конгрес правника Краљевине Југославије. На Првом конгресу правника у Београду 1925. разматрано је изједначење мушких и женских сродника при законском наслеђивању и донета је резолуција којом се предлаже изједначење мушких и женских сродника у интестатском наслеђивању. Код наслеђивања (малих и средњих) сеоских поседа, и евентуално занатских или индустријских производних предузећа којима би претила опасност од цепања, резолуција предлаже посебна правила, али захтева да она буду израђена по принципу једнакости и посебну пажњу скреће на установу права

откупа⁵. Овде је отворено највеће спорно питање – тј. сукоб између једнаког наслеђивања жена и проблема распарчавања сеоског поседа, а као решење предложено право откупа. Следећа битна расправа десила се на Трећем конгресу правника у Сарајеву 1927. на ком је разматран правни положај жена у брачном, имовинском и наследном праву. Конгрес је донео резолуцију којом предлаже да се приватно правни положај жене уреди на основу равноправности, да се не ограничава пословна способност жене у браку, да се удовици да право избора између наследног права или права на издржавање, а предлаже се и да преживели брачни друг има свакако право на нужно издржавање из заоставштине, ако му оно недостаје⁶. Када је 1934. министарство правде објавило Предоснову грађанског законика, расправа о правном положају жене постала је део расправе о новом законнику. Велики број умесних примедби упућен је Предоснови, што сведочи о заинтересованости правничке елите за женско питање.

2. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ ПО ПРАВНИМ ПОДРУЧЈИМА

Да би се исправно разумела решења Предоснове и дискусије које су вођене у теорији, треба обратити пажњу на тадашњи правни положај жене, који је значајно одређивао правац будуће реформе. Овде ће бити дат сажет приказ стања законодавства са нагласком на нормама које је требало реформисати⁷.

а) Хрватско – славонско правно подручје. На овом правном подручју важио је АГЗ у стању пре новела. Жена је имала потпуну пословну способност, без обзира да ли је била удата или није. Жене нису могле бити тутори или старатељи (чл. 192), изузетак су мајке или баке, које су могле бити старатељи својој деци (чл. 198), али би им се у том случају обавезно постављао помоћни тотор (чл. 211). Жене нису биле способне да буду сведоци тестаментa (чл. 591; 597). Закон је предвиђао да је муж глава породице, да он управља кућанством (91), да има право да заступа жену (1034, 1238), као и да управља њеном имовином (1238). Законски је предвиђен режим одвојених имовина, а АГЗ је прихватио и муџијанску претпоставку према којој се сматрало да је имовина у поседу жене припада мужу све док жена не докаже власништво (1237). У наследном праву није прављена разлика између мушких и женских сродника. Надживели брачни друг, поред деце оставиоца, имао је право на уживање четвртине заоставштине, а ако је имао троје или више деце, онда је имао право уживања на једнаком делу као и деца. Надживели брачни друг имао је само право уживања, својину над његовим делом имала су деца (чл. 757). Ако иза оставиоца нису остали десцеденти, надживели брачни друг добијао је једну четвртину заоставштине поред осталих законских наследника (чл. 758). Ако није било ни осталих законских наследника, брачни друг је добијао целу заоставштину у својину (чл. 759). У задржном праву жене су могле бити кућегосподари (домаћини), а и при деоби задруге добијале би исти део као и мушкарци⁸.

⁵ Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Удружење правника, Београд, 1926, 136.

⁶ Додатак споменици Трећег конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Сарајеву, *Priručnički odbor Trećeg kongresa pravnika, Sarajevo, 1928, 92-93.*

⁷ За детаљан приказ стања законодавства по правним подручјима види: Bertold Eisner, „Privatnopravni položaj žene po današnjem pravu Jugoslavije i njegovo uređenje u jedinstvenom Građanskom zakoniku za Jugoslaviju“ у *Споменица Мауровићу*, прва књига, Глобус, Београд, 1934, 325-419.

⁸ *Ibid.* 345.

б) Словеначко – далматинско правно подручје. На овом правним подручју важио је новелирани АГЗ. Новелама је укинута је неспособност жене да буде старатељ или тотор (чл. 192, 281). Укинута је и неспособност жене да буде сведок тестаментa (591). Побољшан је положај надживелог брачног друга у законском наслеђивању, поред десцедената он је добијао четвртину заоставштине у својину, а поред асцедената добијао је половину. За потомке деда и баба није важило право представљања, па би надживели брачни друг преко своје половине добио и део који би припао преминулим дедама и бабама (чл. 757). Надживелом брачном другу припадале су и покретне ствари домаћинства, као прелегат (чл. 758), а дато му је и право на пристојно издржавање као компензација за нужни део (чл. 796).

в) Војвођанско правно подручје. На овом правном подручју важило је мађарско обичајно право, уз неколико посебних закона⁹. Жена је имала пуну правну и пословну способност. Жене нису могле бити старатељи и тотори, осим мајке и бабе, које су могле бити тотори својој деци и жене која је могла бити старатељ свом мужу¹⁰. Имовина коју су поседовали супружници пре закључења брака била је одвојена, али је за имовину стечену за време брака важио режим заједничке тековине¹¹. Муцијанска претпоставка се признавала у извесним границама¹². У наследном праву није било разлике између мушких и женских наследника. Мађарско наследно право је чак и привилеговало жене јер су се удовици признавала посебна права према мужевој оставини која нису била признавана надживелом мужу (удовичко право уживања и удовичко наслеђивање)¹³.

г) Српско правно подручје. На овом подручју важио је српски Грађански законик из 1844¹⁴. Неудата жена и удовица биле су потпуно пословно способне и изједначене са мушкарцима. Жена у браку имала је тежу судбину, чланом 920 СГЗ-а она је изједначена са малолетницима, па јој је за пуноважност правних послова било потребно одобрење мужа¹⁵. По оригиналној верзији СГЗ-а жене нису могле бити сведоци тестаментa (чл. 446), али је овај пропис укинут заједно са укидањем тестаментa пред сведоцима Законом од 24. маја 1911. Жене нису могле бити старатељи, изузетак је мајка која је могла да буде старатељ свом детету (чл. 21 Законика о старатељству). СГЗ је прихватио режим одвојених имовина брачних другова, муж је имао и право управе над женином имовином док жена томе не приговори (чл. 771).

⁹ *Ibid.* 348.

¹⁰ *Ibid.* 349.

¹¹ *Ibid.* 350-351.

¹² *Ibid.* 351.

¹³ *Ibid.* 353-354.

¹⁴ Грађански законик за Краљевину Србију, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 153-268. Детаљније о положају жене и породици у српском Грађанском законик у види: Војислав Станимировић, „Снага обичаја – породица у српском Грађанском законик између старог и новог“ у *Српски грађански законик – 170 година*, ур. М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 145-165.

¹⁵ „Удата жена не може без одобрења свога мужа закључити не само теретни посао, него ни посао добротин овде је удата жена неспособнија од малолетника од седме до двадесет прве године, јер такви малолетници могу да приме поклон и без одобрења својих заступника...“ Живојин Перић, *Лично брачно право по српском Грађанском законик*, Геца Кон, Београд, 1934, 81-82; „Ограничење пословне способности удате жене ишло је још даље него ограничење пословне способности малолетника. Док малолетник који је навршио 7 година може по чл. 533 СГЗ-а сам закључити правне послове који му иду на корист, којим се дакле не обавезује, не може жена ни такве послове без одобрења мужа закључивати“ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 357.

Српско право није познавало муцијански претпоставку¹⁶. Спорно је било да ли је имовина коју би жена стекла за време брака била њено власништво или власништво мужа¹⁷. СГЗ не предвиђа обавезу сродника жене да јој при удаји обезбеде мираз, мада је у теорији заступано схватање да ова обавеза постоји без обзира што није изричито наведена у закону¹⁸. Положај жене био је јако лош у наследном праву. Уколико би било мушких наследника, они би искључивали жене из наследства. Њима би припадало само право на уживање, издржавање, снабдевање и пристојно удомљење (чл. 397). Чак су и мушке парентеле искључивале женске¹⁹. Надживели брачну друг није имао наследно право над имовином преминулог брачног друга, осим ако није било крвних сродника ни из једне од шест парентела (чл. 408). Удовици је припадало право уживања над мужевљевом оставином, уколико је било десцедената заједно са њима, сваком на једнак део, ако није било десцедената онда је имала уживање на целој заоставштини до смрти (чл. 412-415). Положај жене у задрузи је био изразито лош. Жене које су живеле у задрузи нису биле задругари, оне нису улазиле у задружни савет нити су имале удео у принови и приплоду²⁰. У законском наслеђивању у задрузи прилике су биле једнако неповољне по жене. Мушкарци су искључивали жене, па ако су имале браће жене нису наслеђивале. Сразмере ове неправде илуструје чињеница да је мајку или рођену сестру задругара из наследства искључивао најдаљи рођак задругар²¹ (523, 529).

д) На црногорском праном подручју породично и наследно право није било кодификовано па је важило обичајно право. Жена која не живи у задружној породици имала је начелно пуну пословну способност (чл. 10 и 13 црногорског Општег имовинског законика из 1888. године²², у даљем тексту ЦИЗ). Жена је била начелно слободна да располаже својом имовином, осим уговора о поклону, за који је морала имати одобрење мужа, осим за поклоне укућанима и родбини, које је могла слободно да даје и прима (чл. 483, 509, 690, 708 ЦИЗ). За случај смрти жена је могла слободно

¹⁶ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 359.

¹⁷ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 359. Став да члан 121. СГЗ-а по ком све што малолетници под очинском влашћу зараде припада оцу аналогно важи и за жене заступао је и Живојин Перић. По том ставу, све што удата жена стекне власништво је мужа, осим ако су то другачије регулисали брачним уговором. Ж. Перић, *Лично брачно право*, 90; исто види Живојин Перић, „Један нов рад на кодификацији права“, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 10, 6/1911, 442; Супротан став, да је имовина коју жена стекне сопственим радом њено власништво, заступао је Михајло Јовановић, види: Михајло Јовановић, „Положај жене у брачном, имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 160. Овај спор произишао је из неодређености члана 771 СГЗ-а по питању имовине стечене у браку.

¹⁸ Сам законски текст није предвидео ову обавезу, али се она изводила екстензивним тумачењем других норми. Нпр: „У нашем законнику то није изричито казано, као у аустријском, али дужност родитеља (оца и матере), да уз своје кћери даду пристојан мираз, сходно своме имовном стању, потиче из обавезе родитеља, да све оно чине, што ће учинити њихову децу срећном и задовољном, поштенном и за будућност обезбеђеном (чл. 115. грађ. зак)“ Драгољуб Аранђеловић, *Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем Грађанском законнику ; О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету, коју чиновник учини у вршењу званичне дужност*, Геца Кон, Београд, 1912, 5. Треба само приметити да је по Аранђеловићевом схватању та обавеза постојала само за оца и мајку и није се протезала на даље сроднике.

¹⁹ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 360.

²⁰ *Ibid.* 363.

²¹ *Ibid.* 364.

²² Општи имовински законик, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 13-151.

располагати (чл. 49 Даниловог законика²³). Жене нису могле бити тутори нити старатељи, осим сопственој деци (чл. 691 ЦИЗ). У наследном праву мушки наследници искључивали су женске из наслеђа (чл. 53 Даниловог законика). Ако је било мушких наследника, женама је припадало само право да живе у очевој кући и да добију мираз приликом удаје (чл. 53 Даниловог законика). Мушке лозе су такође имале предност према женским²⁴. Удовица је имала право уживање целокупне мужевљеве имовине до смрти или преудаје, а кад се преуда добијала је отпавнину²⁵. У кућној задрузи жене су имале својство задругара као и мушкарци (чл. 695 ЦИЗ). Приликом деобе имале су право на једнак удео као и мушкарци²⁶. Жена је могла бити кућни домаћин (старешина)²⁷. У оквиру текућих послова, ако није било другог заступника, могла је удата жена да склапа послове о покретним стварима (чл. 690 ЦИЗ). Женски члан куће могао је слободно располагати својим личним имањем, осим удате жене којој је била потребна сагласност мужа (чл. 640 ЦИЗ). Пошто је задружна имовина била колективно власништво, није било наслеђивања²⁸.

ђ) На босанско – херцеговачком правном подручју претежно је важио АГЗ у стању од пре новела²⁹. Породично и наследно право било је регулисано за муслимане прописима шеријатског права, а за немуслимане обичајним правом немуслиманске верске заједнице³⁰. Регулација АГЗ-а у стању од пре новела изложена је у делу о хрватско – славонском правном подручју. Правила шеријатског права биће обрађена у посебном поглављу, обзиром да је било предвиђено да шеријатско право важи и поред будућег грађанског законика, као верско право за муслиманску мањину.

3. РЕГУЛАЦИЈА И РЕФОРМЕ У ПРЕДОСНОВИ

3.1. Општи правни положај

а) **Пословна способност** – члановима 17 и 18 Предоснове изричито је прописано да пол не утиче на правни и пословну способност. Ни ступање у брак није више ограничавало пословну способност жене, чиме је она потпуно изједначена са мушкарцима. Ово је значајан напредак у односу на претходно стање у Србији и Црној Гори, где је удата жена била у горем положају од малолетника, јер јој је за сваку правну радњу било потребно одобрење мужа. Једини изузетак од овог правила био је члан 233, који је прописивао да је удатој жени за примање штитништва (старатељства) потребан пристанак мужа. Потпуна пословна способност жене проширена је и на трговачко право, па жени за стицање статуса трговца више није требала сагласност мужа³¹, за разлику од ранијег српског права³².

²³ Законик Данила Првог, https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/knjaz_danilo-zakonik_c.html, приступљено 23. јула 2020.

²⁴ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 366.

²⁵ *Ibid.* 366.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.* 367.

²⁹ Иако је АГЗ важио као супсидијарни извор права, судови су по правилу судили примењивали правила АГЗ-а, а не важеће прописе из отоманског периода. В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 368;

³⁰ В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 368.

³¹ Види: Трговачки закон за Краљевину Југославију, Геца Кон, Београд, 1937.

³² Чл. 3 Законика трговачког за Књажевство Србију.

б) **Усвојење** – чланом 219 предвиђено је да је за усвојење малолетног детета потребна само сагласност брачног оца. Сагласност мајке и старатеља тражи се само у случају ако оца нема. Ова одредба је са правом критикована. Сава Шапчанин је указивао да је недопуштено узети дете од мајке за коју је највише везано без њеног пристанка и упозорио да муж ово право може злоупотребити како би шиканирао жену. Своју критику овог члана он завршава опаском да је чак и српски Грађански законик, који је прилично запостављао жене, тражио пристанак оба родитеља (чл. 141 СГЗ-а), те да се пристанак оба родитеља тражи и у упоредном праву (наводи немачко, швајцарско и француско право као пример)³³.

в) **Старатељство (штитништво)** – жене су могле бити старатељи исто као и мушкарци³⁴ (чл. 231-232). Овим би се укинула ограничења на подручјима на којима је је важио нововелирани АГЗ и српски Законик о старатељству. Једино преостало ограничење прописано је чланом 233 да је удатој жени за примање штитништва (старатељства) потребан пристанак мужа³⁵, осим ако је у питању њено рођено дете или ако муж није у могућности да да одобрење (због душевне болести, слабоумности, непознатог боравишта или раставе од стола и постеље). У комисији за израду законика постојао је предлог Живојина Перића и Драгољуба Аранђеловића да се круг лица за које се није тражио пристанак мужа прошири и на ближе сроднике (нпр. децу рођеног брата или сестре), али тај предлог није усвојен³⁶. Постојање овог ограничења правдано је сврхом брака. У теорији је постављено питање да ли би у случају злоупотребе права мужа, суд могао дати пристанак уместо њега. На ово питање теорија је дала негативан одговор – пристанак мужа сматрао се незамењивим³⁷.

Једна мала привилегија за жене била је и норма по којој се жене не би могле принудити да се против своје воље приме штитништва, изузимајући мајку и бабу (чл. 235).

г) Жене су могле бити сведоци при последњим наредбама – тестаментима (чл. 626 – 629).

3.2. Положај жене у браку

Правна наука између рата гледала је на брак као на заједницу људи која треба да почива на консензусу. Истина, они су сматрали да због брака нека права супруга морају бити ограничена, али само у интересу брака. Стара идеја мужевљеве власти над женом је постала застарела, више се није могло правдати да жена мора да беспоговорно слуша мужа. Ипак поставило се питање шта да се ради у случају кад се између супруга не постигне консензус, ко онда треба да одлучи. Правна наука и даље давала је то право мужу. Он је и даље био глава породице и имао је право да управља својим домаћинством. Ипак то његово право је смањено, он је и даље доминантан у руковођењу породицом, али његово право да наређује ограничено је на руковођење породицом, дакле није се простирало и на женин приватни живот.

³³ Сава Шапчанин, *Неколике примедбе на предоснову Грађанског законика за Краљевину Југославију*, Напредак, Београд, 1937.

³⁴ „И жене могу бити турске дјеце – према захтјеву времена“ Ivan Maurović, *Izvjestaj o Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, St. Kugli, Zagreb, 1934, 24.

³⁵ *Ibid.* 24-25.

³⁶ Живојин Перић, *Образложење § § 1-319 Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију*, Министарство правде, Београд, 1939, 301.

³⁷ *Ibid.* 299-300.

Предоснова је одредила да је лице женског пола способно ступити у брак по навршеној петнаестој години³⁸ (чл. 108).

Предоснова је прописала заједничка и посебна права и дужности супруга. Тако оба супруга морају вршити брачну дужност, бити једно другом верни и пристојно се један према другом опходити (чл. 147).

Посебна права и дужности мужа – одређена су чланом 148. Муж је одређен као глава породице, и као такав он има право да саобразно сврси брака управља целокупним животом своје породице. Статус главе породице даје мужу право управљања породицом, које не подразумева власт над женом. Суштина овог права је у томе да уколико не постоји споразум између супружника о неком питању везаном за породицу, одлучујућу реч има муж³⁹. Са друге стране, муж је обавезан да издржава жену сразмерно свом имовном стању. Обавеза издржавања није била условљена недостатком сопствених средстава, муж је био дужан да издржава жену без обзира на њено материјално стање⁴⁰. Поред тога прописана је и дужност мужа да заступа жену у свим приликама. Ова последња одредба није прецизна. Она је сигурно у вези са чланом 1018, али ни он није јасан. Пошто је жена потпуно пословно способна није јасно у којим приликама је муж може заступати, да ли му је потребно пуномоћје и може ли жена да му ускрати то право⁴¹.

Посебна права и дужности жене – одређена су чланом 149. Жена узима породично име свога мужа⁴². Она је дужна да живи са њим у његовом пребивалишту⁴³ (посебно одређено у чл. 24). Ове обавезе могла се ослободити једино ако би се доказало да је мужев избор пребивалишта представљао злоупотребу права. Ипак фактички значај ове норме није био велики, јер суд није могао да принуди жену да живи код мужа, могао је само да нареди световним и духовним властима да саветују жену да се врати мужу⁴⁴. Повреда ове обавезе могла је да има две последице: а) да буде повод за бракоразводну парницу и б) управна власт могла је да одбије издавање путне исправе жени у случају да јој муж није одобрио путовање у иностранство⁴⁵. Поред презимена и пребивалишта, жена је у старим законцима имала обавезу и да узме

³⁸ Било је предлога да се ова граница подигне на шеснаест година. Иво Милић, „Положај жене у брачном, брачно-имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 192.

³⁹ Ж. Перић, *Образложење*, 132-134.

⁴⁰ *Ibid*, 135-136; У случају развода брака жена би и даље имала право на издржавање у случају да она није крива за развод. И у овом случају није било потребно да жена нема сопствене имовине, али би се при одређивању висине издржавања, до извесне границе, водило рачуна о личним приходима жене. *Ibid*, 211-212.

⁴¹ Овакав пропис би могао и неисправно да се тумачи као власт мужа над женом, зато је предлагано његово прецизирање или брисање дела по ком муж има право да заступа жену. Види: Čedomir Marković, „Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju“, у *Spomenica Dolencu, Kreku, Kušeju i Škerlju*, Jugoslovenska tiskara, Ljubljana, 1936, 321-322; Bertold Eisner, Mladen Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Pravničko društvo, Zagreb, 1937, 147-148; B. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 409.

⁴² Решење преузето из Закона о личним именима из 1929. Ж. Перић, *Образложење*, 136; Види: Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91.

⁴³ Види: Ж. Перић, *Образложење*, 46-47; 136-137.

⁴⁴ Ж. Перић, Лично брачно право, 65-67; Stanko Lapajne, „Pravni položaj supruge u bračnome, imovinskomе i nasljednome pravu“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 176.

⁴⁵ Ж. Перић, Лично брачно право, 66-67.

држављанство мужа. У Предоснови то питање није регулисано, а у посебном закону о држављанству жени која се удала за југословенског држављанина био је остављен избор да ли ће узети југословенско држављанство или ће задржати своје⁴⁶.

Жена је дужна и да према својим могућностима помаже мужу у газдинству и привређивању. Уколико то захтева домаћи ред, дужна је извршавати његове наредбе и старати се да их и други извршавају⁴⁷ (мисли се на децу). Трошкови брака примарно су падали на мужа⁴⁸ – он је био дужан да издржава и жену и децу. Ипак у случају да муж нема имовине и постане неспособан за привређивање, жена је била дужна да га издржава сразмерно свом имовинском стању⁴⁹ (чл. 149 ст. 2).

Жена је имала право да у старању о текућим потребама заступа мужа⁵⁰ (чл. 150 ст. 1). Њени послови обавезују мужа, осим у случају кад жена прекорачи границе примерене околностима. Ово право жене муж је могао ограничити или одузети ако би га жена злоупотребљавала или ако би се показала да је неспособна да га врши⁵¹ (чл. 150 ст. 2).

3.3. Права и дужности родитеља према деци

У погледу односа према деци Предоснова је најмање пратила савремене тенденције. У европским законицима у то доба појавила се идеја родитељског права, које би имала оба родитеља, а такво решење је предлагано и за будући југословенски законик⁵². И у том систему отац је имао примарну улогу у подизању и васпитавању детета, али је и мајка имала одређена права и дужности уз или после њега. Редактори Предоснове остали су на старом решењу АГЗ-а, који је сву власт над дететом давао оцу⁵³ (под утицајем института очинске власти из римског права). Због тога су норме које се односе на однос родитеља и деце подељене у два наслова, први је уређивао заједничка права и дужности родитеља, а други посебна права оца.

Заједничка права и дужности родитеља – одређена су члановима 177 – 183. Родитељи су дужни да своју брачну децу пристојно издржавају и васпитају (чл.177). Нејасно је зашто је Предоснова ово право и дужност ограничила на брачну децу. Ова

⁴⁶ *Ibid.* 64.

⁴⁷ „Само уколико то захтева домаћи ред,... иначе не“ *Ж. Перић, Образложење*, 137.

⁴⁸ Било је и предлога да и жена буде обавезна да сноси трошкове брака. Пошто су бракови у којима жена доноси мираз мужу били све ређи, а случајеви где је жена имала приходе од самосталног занимања све чешћи, било је потребно да жена на други начин олакша економске терете брака. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 149-150.

⁴⁹ Види: Ж. Перић, *Образложење*, 137-138; У случају развода за који би жена била крива, мужу је припадало право на издржавање и после престанка брака, под условом да су били испуњени услови за издржавање у тренутку развода брака и да су наставили да постоје и даље *Ibid*, 213.

⁵⁰ *Ibid*, 138-139.

⁵¹ Ајзнер истиче да ово право губи на вредности ако се жени не да заштита од неоправданог одузимања или ограничавања овог права, те да жени треба дати судску заштиту у таквим случајевима. В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 411.

⁵² За такво решење се на трећем Конгресу правника zaloжио Драгутин Јанковић наводећи да „Треба да отпадне питање очинске власти, а на мјесто тога да се ријеши питање одношаја матере према дјечи, дакле питање родитељске власти“ Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91; Исто је предлагао и Б. Ајзнер, види: В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 198-199; 243-244.

⁵³ Ово је признао и Ж. Перић у *Образложењу*, наводећи да је Предоснова преузела решење свог изворника (АГЗ-а), уз то дајући преглед упоредног права из ког се јасно види да је у свим осталим (релевантним) правима на неки начин признато мајци право да врши родитељско право. Ж. Перић, *Образложење*, 230-231.

обавеза родитеља налагала им је да омогуће својој деци телесни и духовни развој и да им обезбеде наставу о религији и корисним знањима. Спорна је била одредба о религији, да ли су родитељи дужни одгајати децу у духу неке признате религије и шта атеисти треба да раде по том питању. Упитна је била и уставност дела одредбе о религији.

Закон је у одређивању права и дужности родитеља направио поделу рада између оца и мајке. Тако је отац био поглавито дужан да издржава своју децу док она сама себе не могу издржавати. Мајка је, са друге стране, била поглавито задужена за старање о нези тела и здрављу детињем (чл. 178). Отац је дужан да сноси трошкове васпитања детета и кад су родитељи растављени раставом од стола и постеље или разводом, без обзира код кога се дете налази (чл. 179). У случају да отац не може да издржава децу, та дужност прелази на мајку⁵⁴ (чл. 180).

Спорно је било тумачење члана 181 који одређује да родитељи имају право споразумно руководити поступцима своје деце. Деца су дужна да слушају и поштују родитеље. Спорно је шта је законодавац сматрао споразумним руковођењем. Неки аутори сматрали су овај члан контрадикторан са прописима о очинској власти⁵⁵. Обзиром на место ове одредбе, као и на уређење очинске власти у наредним параграфима, овај пропис треба уже схватити. Тако руковођење које треба да буде споразумно треба да се односи на свакодневне поступке и активности детета, док значајнији поступци и одлуке набројани у прописима о очинској власти остају у искључивој вољи оца.

Деца добијају породично име свога оца (чл. 183). У међуратном периоду подразумевано је да ће дете носити очево презиме⁵⁶. Мајчино презиме обично су носила ванбрачна деца и уз њега је по правилу ишла стигма, па су и женска друштва заговарала да се ванбрачној деци да очево презиме. Ипак, није постојао разлог да се императивном нормом потврди тај обичај. Одредба да родитељи споразумно дају презиме детету била би више у духу грађанског права⁵⁷.

Посебна права оца – одређена су члановима 184 – 190. Отац као глава породице има очинску власт⁵⁸ над својом децом. Он је дужан да заступа своју малолетну децу (чл. 184). Очинска власт садржи и право оца да одабере за које ће занимање васпитавати дете. Ово право ублажено је могућношћу детета да се обрати редовном суду са захтевом да му се допусти образовање за друго занимање које више одговара његовим склоностима и способностима. Суд ће у овом поступку саслушати

⁵⁴ *Ibid*, 227-228.

⁵⁵ Види: Ђ. Marković, 327; В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 209.

⁵⁶ „Деца добијају породично име свога оца, што долази од претежног утицаја оца у породици, а ово од претежнога положаја и утицаја мушких лица у друштву“ Ж. Перић, *Образложење*, 229.

⁵⁷ У том духу се на трећем Конгресу правника Ивица Топаловић zaloжила за принцип слободне воље и споразума у свим питањима, па сматра да није основан императиван пропис закона да жена носи мужево име и да се деци мора дати презиме оца, већ предлаже да родитељи могу споразумно одредити какво презиме треба да носи њихово дете, истичући да би такво решење било у складу са принципом једнакости. Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91.

⁵⁸ „Очинска власт обухвата три оштро постављене функције: отац, као носилац очинске власти, одређује занимање детета, он га заступа и управља дечијом имовином.“ I. Maurović, *Izveštaj*, 19; Ајзнер овоме додаје и четврту функцију – одобрење правних послова. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 210.

мајку⁵⁹, па ће одлучити према околностима конкретног случаја (чл. 185). Било је и предлога да се ингеренције мајке по питању одабира занимања детета повећају. У прилог овог предлога истицано је се мајке више посвећују деци, па у већини случајева боље познају склоности и способности детета. Зато је предлагано да се и мајци да право да тражи промену занимања које је отац одредио⁶⁰.

Имовина коју деца стекну њихово је власништво, али њом управља отац док су деца под очинском влашћу (чл. 186). Изузетно, у случају кад отац не издржава дете, оно може слободно располагати својом зарадом (чл. 188). Деца под очинском влашћу не могу се ваљано обавезати без изричитог или бар прећутног очевог пристанка. Изузетак је предвиђен исто за случај кад отац не издржава дете, када се дете, уколико је довољно дорасло, може самостално обавезати уговором на вршење службе (чл. 189).

Права и дужности родитеља према ванбрачној деци – одређена су члановима 202 – 209. Ванбрачно дете добијало је мајчино презиме. Муж мајке могао је ванбрачном детету дати своје презиме ако би се сагласили мајка и дете (чл. 202). Ванбрачно дете није било под очинском влашћу свог оца, већ га је заступао старатељ. Старатељ је најчешће била мајка. Обавезе оца, уколико је овај познат, према ванбрачном детету сводиле су се на давање издржавања док дете не постане способно да се само издржава (чл. 203). Ванбрачно дете наслеђивало је само мајку и њене сроднике (чл. 737). Приликом удаје, ванбрачна ћерка која није имала сопствене имовине могла је да захтева мираз од мајке и њених родитеља⁶¹ (чл. 1181).

3.4. Брачно – имовинско право

Мираз – регулисан је члановима 1179 – 1189. Мираз је одређен као имовина коју заручница или жена предаје или обећава мужу или заручнику ради олакшања терета брачне заједнице. Имовина која је предмет мираза не мога бити власништво жене⁶², мираз је могло за жену дати и треће лице (чл. 1179). Економски смисао мираза састојао се у томе да жена стави на располагање мужу део своје имовине, пошто је на мужу била обавеза издржавања породице мираз је био начин на који је жена доприносила њиховом издржавању. Са друге стране мираз је служио и као обезбеђење жене за случај престанка брака, како не би остала без сопствене имовине. Као предмет мираза у обзир је долазило све што се може отуђити и од користи бити. Мираз се мужу предавао на плодуживање, а не у својину (чл. 1187). Ако су предмет мираза биле непокретне или непотрошне ствари, жена се сматрала за власника а муж за плодуживаоца, док се не докаже да је муж стекао својину над предметом мираза (чл. 1188). Ако је предмет мираза био новац или потрошне ствари, муж је постајао власник мираза, а у случају кад би требао да врати мираз био је обавезан да исплати исту количину новца или потрошних ствари (чл. 1187). Власништво мужа над миразом у случају да се он састоји од новца или потрошних ствари критиковано је као непотребно и по жену неповољно. Довољно је било што муж може да ужива мираз, прелаз у

⁵⁹ Већина комисије сматрала је целисходно да се на крају члана дода пасус „... а по саслушању матере...“ I. Maurović, *Izveštaj*, 19.

⁶⁰ В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 210.

⁶¹ Ово је побољшање у односу на АГЗ, у коме обавеза давања мираза пада само на ванбрачну мајку (чл.1220).

⁶² У случају сумње да ли је мираз дат из имовине родитеља или имовине кћери, претпостављало се да је дат из имовине кћери (чл. 1185).

власништво само је олакшавао његово отуђење, а муж је постајао обичан дужник, што је значајно погоршавало положај жене и обесмислило мираз као део посебне имовине жене⁶³.

У случају смрти мужа, мираз је припадао жени, а ако би жена умрла пре мужа, мираз би припадао њеним наследницима одмах по њеној смрти⁶⁴. Ако се хтело да по смрти мужа не припадне жени или њеним наследницима, то се морало изричито уговорити. Треће лице које би дало своју имовину за мираз могло је да уговори да му после смрти мужа или жене мираз назад припадне (чл. 1189).

Мираз се установљавао споразумом између мужа или заручника и жене или заручнице. Он није био обавезан, а већина правила која су га регулисала била су диспозитивна, па су предмет и односи поводом мираза одређивани споразумом уговарача. Због тога муж, ако није уговорио мираз, није имао право ни да га захтева (чл. 1186). Ако жена није имала властите имовине која би била довољна за примерен мираз, њени родитељи, дедови и бабе били су дужни, по редоследу по ком су дужни да је издржавају, да јој обезбеде мираз приликом удаје према свом стању и имовини⁶⁵. У случају ванбрачног детета ова обавеза падала је само на мајку и њене родитеље (чл. 1181). Женина родбина се могла ослободити обавезе давања мираза ако су били слабог имовинског стања (чл. 1182), ако се жена удала без знања или против воље родитеља, дедова и баба, а суд нађе да је разлог за њихово неодобравање основан (чл. 1183) и ако је мираз већ добила, али га је изгубила, без обзира на кривицу (чл. 1184).

Узмиразје – регулисано је члановима 1190 – 1191. Имовина коју муж или неко трећи одреди жени ради увећања мираза звала се узмиразје. За време брака жена није уживала узмиразје али је у случају смрти мужа стицала својину на њему (чл. 1190). Узмиразје није било обавезно (чл. 1191).

Опрема – као што су родитељи, дедови и бабе имали су обавезу да дају сину (унуку) опрему приликом женидбе, примерену својој имовини (чл. 1191 ст. 2).

Обезбеђење – ко даје мираз овлашћен је да приликом предаје или кад доцније опасност наступи, захтева привремено обезбеђење од онога ко мираз прима. Жена може увек тражити обезбеђење мираза или узмиразја, и кад не постоји опасност, без обзира на то из чије је имовине мираз одређен и да ли њој има припасти (чл. 1199).

Режим одвојених имовина – имовински односи између супружника уређени су члановима 1192 – 1195. Самим браком не настаје заједница имовине између супружника. То значи да је Предоснова од АГЗ-а преузела режим одвојених имовина. Супружници су могли да уговоре било који други режим заједнице добара, али је у одсуству таквог споразума важио режим одвојених имовина⁶⁶ (чл. 1192). Проблем код

⁶³ С. Шапчанин, 39-40.

⁶⁴ Ово решење представљало је побољшање у односу на оригинални текст АГЗ-а који није био јасан да ли се мираз по жениној смрти одмах враћа или га муж може задржати до смрти. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 174.

⁶⁵ Поставило се питање да ли је било потребно да се родитељима намеће да ћеркама и унукама дају мираз приликом удаје, ако су у наследном праву изједначена мушка и женска деца. Види: Ђ. Marković, 418.

⁶⁶ Законски режим одвојених имовина није сматран оптималним, али није измењен јер је за његову измену требало доста времена и труда, а и такви послови били су противни политици да Предоснова не одступа превише од решења АГЗ-а. I. Maurović, *Izveštaj*, 67.

режима одвојених имовина је у утврђивању која ствар припада ком партнеру, посебно зато што се у браку неретко стиче радом или улагањем оба супруга. Предоснова је за случај сумње коме припада ствар поставила претпоставку да је ствар власништво оба брачна друга у једнаким деловима, али је допустила доказивање да ствар припада једном или другом брачном другу, као и да је заједничка али у другачијој сразмери⁶⁷ (чл. 1193). Предоснова није преузела муџијанску претпоставку из АГЗ-а којом се претпостављало да ствари које жена поседује припадају мужу. Ово решење је критиковано због заштите поверилаца, јер је сматрано да је пребацивање имовине на жену згодан начин да муж превари своје повериоце⁶⁸. Ипак ово је напредак у односу на АГЗ што се тиче статуса имовине жене у браку⁶⁹. Заједница имовине коју су у то време прихватила нека законодавства нпр. немачко и швајцарско имала су одређене предности и мане. Предност је била свакако то што је жена имала удео у имовини коју би муж стекао (и обрнуто). Ово је важно пре свега зато што је у браку важила подела рада у којој је обично жена радила кућне послове и помагала мужу, а муж се бавио привређивањем. У оваквим условима при режиму одвојених имовина жена која је радила кућне послове и помагала мужу није добијала никакву имовину за свој рад док би муж задржавао све. Лоше стране режима заједничке имовине биле су његова компликованост и ограничење пословне делатности жене. Због ражима заједничке имовине немачки и швајцарски законици тражили су одобрење мужа да би жена могла засновала радни однос или да би могла да се бави трговином. У оваквим околностима у упоредном праву, решење Предоснове да задржи одвојене имовине са претпоставком да су у случају сумње ствари стечене за време трајања брака заједничке изгледа прилично напредно за то доба и одговарајуће за друштвене односе у земљи.

Управа мужа женином имовином – уређена члановима 1194 – 1195. Муж управља женином слободном имовином све док се жена не успротиви. У погледу ове управе муж се схватао као сваки други заступник, с тим да је одговарао само за основно добро или главницу, а није полагао рачуне за користи од женине имовине, осим ако је другачије уговорено (чл. 1194). Мужевљево управљање женином имовином могло се и посебно уговорити⁷⁰. У хитним случајевима или када је постојала опасност од штете, суд је могао, на предлог супруге, одузети мужу управу чак и у случају да му је жена заувек поверила (чл. 1195). Овај пропис је наизглед нарушавао режим одвојене имовине, признајући мужу право да управља женином имовином, па је предлагано и његово укидање⁷¹. Ова управа ипак није била неограничена, прво ограничење била је могућност жене да се успротиви мужевој управи, друго је била одговорност мужа за

⁶⁷ Могућност поделе заједно стечених добара у другој сразмери била је критикована као противна природи брака. Уз то у њој су видели и погодан терен за судијску самовољу. Види: Јован Пивнички, *Неколико напомена поводом Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију*, Пивнички, 1936, 28-29.

⁶⁸ Муџијанска пресумпција је одбачена због већег учешћа жене у привредној делатности мужа, ради заштите њених интереса. Ајзнер је предлагао враћање муџијанске пресумпције у модификованом облику – муџијанска пресумпција важила би за мужеве повериоце, док би у унутрашњем односу између супружника важила претпоставка у корист жене. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 176-179.

⁶⁹ Тако Мауровић наводи да је муџијанска претпоставка замењена закључком већине према схватању модерног живота (а по угледу на две чешке основе). I. Maurović, *Izveštaj*, 67.

⁷⁰ Посебан пропис о уговорној управи напредак је у односу на АГЗ, овим би се отклонила сумња о обиму те управе ако супружници нису ништа изричито одредили. В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 179-180.

⁷¹ И. Милић, Положај жене, 192.

женину имовину (истина ово ограничење није веома значајно, јер није било много вероватно да жена тужи мужа због лоше управе). Са друге стране ова управа је показивала лошији положај жене у привредном животу тог доба. Законодавац је веровао да ће муж боље управљати женином имовином и зато му дао законско овлашћење. Ипак овај пропис није ишао на женину штету. И у данашње доба чест је случај да мушкарци управљају заједничком имовином. То донекле произилази и из сврхе брака, да брачни друг који се боље сналази на тржишту располаже имовином (са разликом што то данас може бити и жена) и може бити одлично решење у интересу оба брачна друга. Ова патријархална одредба показује патријархалне односе тог доба, законодавац те односе није могао да измени, а пропис који је предложио одговара и његовом добу, али и добу у коме би жена била независнија. Колико би овај пропис ишао на штету жене зависило би од њене могућности да користи механизме који ограничавају мужа. Веома је вероватно да у време кад је овај нацрт законика писан таквих случајева не би било пуно и да би мужеви имали значајну контролу над имовином жена. Али је исто тако вероватно да би у неком каснијем времену, кад је положај жене био поправљен, жене много чешће ускраћивале мужевима управу над њиховом имовином. Са те стране ова норма иако је била одговарајућа за још увек делимично патријархалне односе с почетка двадесетог века, није била формулисана тако да кочи економско осамостаљивање жена. Она је била довољно флексибилна да прихвати промене и функционише у условима веће женске самосталности. То се види и из тога што је законодавац и у случају уговорне управе оставио могућност жени да судским путем исту ускрати мужу.

3.5. Наследно право

У српском, црногорском и шеријатском праву постојала је, у различитој мери, обесправљеност женских потомака у односу на мушке. Отклањање ове разлике и изједначење женских са мушким потомцима у наследном праву била је веома важна реформа, за коју се снажно залагала стручна јавност. На првом Конгресу правника у Београду, једна од тема била је изједначење мушких и женских потомака у праву наслеђа. Конгрес је скоро јединствено подржао мишљење да је изједначење неопходно, што је потврђено и у изгласаној резолуцији⁷². Интересантан податак је и да је најжустрији међу малобројним противницима изједначења био касније озлоглашени Димитрије Љотић⁷³. Ипак то није први пут да је стручна јавност тражила реформе, таквих захтева је у Србији било и раније, али се они у пракси нису реализовали⁷⁴. Главна препрека изједначењу жена у наследном праву била је сеоска привреда, која је на женско наслеђивање гледала као на цепање и уситњавање имања, па је у народу владало уверење да ћерка од родитеља треба да добије само мираз. Ипак у периоду

⁷² Резолуција је гласила: 1) Треба да се у будућем јединственом интестатском наследном праву изједначе права мушког и женског потомства. 2) Треба тако исто, да се за наследство сељачких породица и евентуално занатлијских, индустријских и сличних производних предузећа, у сврху, да се спречи њихово распарчавање, установе изузетне мере у специјалним законима, увек чувајући принцип једнакости. 3) У том циљу скреће се пажња законодавцу на установу права откупа у корист једног од наследника. Споменица Првог конгреса правника, 136.

⁷³ *Ibid.* 130.

⁷⁴ Види: Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе*, БИГЗ, Београд, 1990, 279-281; Урош Станковић, „Хиљаду осамсто четрдесет шеста – наследноправни положај женске деце по трећи пут на дневном реду“ у *Српски грађански законик – 170 година*, ур. М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 407-416.

између два рата ситуација се променила, поред пољопривреде развиле су се и друге привредне гране, положај жене се поправио и реформа је била неопходна. Ускраћивање женама наследство на непољопривредним добрима није више имало никакво оправдање. Чак и код сељачких породица у случају пољопривредног имања било је јасно да проблем уситњавања сеоског поседа нису узроковале жене које наслеђују, већ повећање броја становништва⁷⁵, па је један духовити правник приметио да се ти проблеми не могу решити дискриминацијом жена, већ да је једини начин да у помоћ позовемо Малтуса и његову теорију⁷⁶. У реалности једино решење била је модернизација пољопривреде и урбанизација земље, како би се смањио број људи на селу. Ово решење захтевало је доста времена и није се могло плански урадити у тадашњим условима. Уз то сеоска популација је била гласачка база тадашњих великих политичких странака, а она није хтела промене него очување затечене ситуације државном интервенцијом. Зато су политика и струка ишле линијом мањег отпора, усвојено је решење да се начелно мушкарци и жене изједначе у наследном праву, али да се за сеоске поседе и породичне задруге донесе посебан закон којим би се уредила одступања од правила наследног права, у којима би жене биле обесправљене у односу на мушкарце (чл. 744).

Законско наслеђивање – регулисано је члановима 722 – 743. У законском наслеђивању оставиоца наслеђују брачна деца била она мушка или женска на једнаке делове (чл. 724). Свака разлика између полова је укинута и за десценденте, као и за асценденте. Од законских наследника деца и родитељи имали су право на нужни део, који је износио једну половину законског дела за децу, а за родитеље једну трећину (чл. 745 – 748). Ни код нужног дела није било места разликовању између мушког и женског пола. Ванбрачна деца наслеђивала су само мајку и њене сроднике, исто без разлике на основу пола (чл. 737), и према њима имала исто право на нужни део.

Надживели брачни друг наслеђивао је поред осталих законских наследника. Величина његовог дела разликовала се у зависности од категорије наследника поред којих је наслеђивао. Тако је наследни део надживелог брачног друга износио једну четвртину ако је наслеђивао поред деце и њихових потомака. Поред родитеља и дедова и баба оставиоца, надживели брачни друг добија половину наследства. Ако је наслеђивао поред дедова и баба, део који би правом представљања припао потомцима умрлог деде или бабе припадао је надживелом брачном другу, па је он у том случају наслеђивао своју половину плус део сваког умрлог деде или бабе. У случају да није било законских наследника прве или друге линије, ни дедова ни баба, надживели брачни друг је наслеђивао цело наследство. У наследни део брачног друга урачунавало би се све што је добио од оставиоца на основу брачних уговора или уговора о наслеђивању (чл. 740).

Ипак ово право није било потпуно јер није било обезбеђено нужним делом⁷⁷. Тако је релативно повољан положај надживелог брачног друга могао бити потпуно

⁷⁵ Aneta Mainkas, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – koreferat“, у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 128-129.

⁷⁶ Споменица Првог конгреса правника, 130-132.

⁷⁷ Право нужног дела није признато надживелом брачном другу зато што комисија није хтела да ограничава слободу располагања, посебно за однос мужа и жене. I. Maurović, *Izveštaj*, 47.

урушен располагањем за случај смрти. Ако би оставилац својим тестаментом оставио брачног друга без дела наследства, он је могао захтевати само пристојно издржавање док не би ступио у други брак. Услов за пристојно издржавање био је да надживели брачни друг нема средстава за живот и да му она нису обезбеђена његовим делом наследства или уговорним (или тестаментом одређеним) издржавањем за случај смрти (чл. 779).

Поред наследног дела, надживелом брачном другу законски су припадале, као претходни легат, покретне ствари које би спадале у брачно газдинство. Поред деце оставиоца припале би му само оне покретне ствари које су нужне за његову властиту употребу⁷⁸ (чл. 741).

Надживели брачни друг губио би право законског наслеђивања као и претходни легат ако је због своје кривице био растављен од стола и постеље или разведен од оставиоца (чл. 742).

Поред несумњиве воље да се поправи положај надживелог брачног друга, теорија се поделила око питања наслеђивања брачног друга поред деце оставиоца. Једна конзервативнија струја противила се предлогу да поред деце надживели брачни друг добије четвртину заоставштине и предложила старије решење – право плодуюживања на делу заоставштине. Овај предлог образлаган је жељом да се имовина пренесе на децу⁷⁹, док би за обезбеђење брачног друга било довољно плодуюживање⁸⁰. Осим жеље да имовина пређе на децу, важан аргумент био је и заштита од дробљења сеоског имања, трговачких или индустријских предузећа⁸¹. Ови аргументи нису имали велики практични значај у случају кад је оставилац имао заједничку децу са брачним другом (осим у случају да надживели брачни друг ступи у нови брак), јер би после надживелог друга наслеђивала заједничка деца. Проблематично је било када надживелог брачног друга нису наслеђивали оставиоचेви потомци, него трећа лица, која нису у вези са оставиоцем. Ово посебно у случају бракова старијих мушкараца који имају одраслу децу, било је и аргумената да ће оваква наследна правила одвраћати старије мушкарце од брака (јер не желе да их жена наследи) и подстицати живот у конкубинату⁸². Поред овога, постојао је и предлог о подели оставиочеве имовине на наслеђену (породичну) и стечену⁸³. Породична имовина би по смрти оставиоца припадала деци, а ако њих није било онда лози из које је и потекла, док би код стечене имовине надживели брачни други имао право на удео. Супротно становиште истицало је несигурност доживотног издржавања и потребу да се

⁷⁸ Детаљније о мотивима ове норме види: I. Maurović, *Izveštaj*, 43.

⁷⁹ В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 352.

⁸⁰ Ајзнер Бертолд, „Питање изједначења женидбеног и наследног права“ *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 8, број/1924, 439-441; Ј. Пивнички, 25-34; В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 354; В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 417-419; М. Јовановић, 171; 175; Поред ових, постојали су и умеренији предлози, нпр. предлог Томе Миросављевића, да се наслеђивање надживелог брачног друга по швајцарском моделу, где је надживели брачни друг имао право избора између наслеђивања једне четвртине у својину или доживотног издржавања из супругове заоставштине. Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91.

⁸¹ В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 352; В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 418.

⁸² Ј. Пивнички, 26.

⁸³ Ј. Пивнички, 27; 32-34; Додатак споменици Трећег конгреса правника, 92; овакву могућност спомиње и Мауровић, али је одмах и одбацује као застарелу, остављајући могућност њеног увођења у будућа посебна правила сељачког наследног права I. Maurović, *Izveštaj*, 42-43.

надживели брачни друг смрћу брачног друга не избаци из свог материјалног положаја⁸⁴. Без обзира на све критике стручне јавности против наследног права надживелог брачног друга, ово право је поправљало положај жене (у наследном праву надживелог брачног друга се и говорило као праву наслеђивања удовице, јер је у великој већини случаја надживели брачни друг био женског пола). У неком смислу ово прао је и заслужено, жена је обично помагала мужу у стицању имовине, а у њој није учествовала због режима одвојених имовина, па би правда налагала да и она има удео у заоставштини. Осим тога део који би наследила иза мужа дао би удовици материјално обезбеђење у старости кад вероватно није била способна да привређује. Ипак велика мана Предоснове је пропуштање да се надживелом брачном другу призна право на нужни део, што је могло угрозити његову материјалну сигурност у старости. Повлашћивање деце у односу на надживелог брачног друга било је у складу са тадашњим схватањима да се имовина пренесе деци, али треба имати у виду да су млада деца у бољем економском положају од старих удовица, и да је и о њима било потребно водити рачуна.

Удовичко издржавање – регулисано је члановима 1196 – 1198. Удовици је по закону припадало издржавање из заоставштине мужа за шест седмица по смрти мужа, ако је била трудна док не протекне шест седмица након порођаја (чл. 1197). Брачним уговором могло се одредити удовичко издржавање за случај смрти мужа, независно од законског (чл. 1196). Висина и дужина овог издржавања биле би утврђене споразумно, али удовица није могла да користи уговорно издржавање у исто време кад и законско. Ако би се удовица преудала губила би право на удовичко издржавање (чл. 1198).

Уговорно наслеђивање – регулисано је члановима 1200 – 1207. Уговор о наслеђивању могли су да склопе супружници или заручници (али би у овом случају он производио дејства само кад се склопи брак). Уговором је могао један брачни друг да постави другог за наследника, а овај то да прихвати или да се узајамно поставе за наследнике (чл. 1200). Уговором није могла бити обухваћена целокупна имовина, сваком супружнику морала је остати чиста четвртина, неоптерећена теретима ни нужним деловима за тестирање (чл. 1204). Уговор о наслеђивању могао је користити жени да осигура себи наследство иза мужа, посебно јер брачни друг није имао право на нужни део, а није постојала ни заједница добара.

4. СЕЉАЧКО НАСЛЕДНО ПРАВО

Посебно наследно право за сеоска имања требало је да буде усвојено ради спречавања уситњења сеоског поседа. Два питања била су спорна у његовом уређењу – прво, да ли да се посебно сеоско наследно право уреди у грађанском законнику или у посебном закону и друго, на који начин да се оно обезбеди. У тексту Нацрта тринаестог поглавља⁸⁵ који је саставио и за расправу објавио Живојин Перић била су предвиђена посебна правила за наслеђивање сеоских поседа која би важила само на територијама предратне Србије и Црне Горе. Ипак у коначној редакцији Предоснове она су избачена и додат је члан 744 који предвиђа одступања од наследног реда која ће

⁸⁴ Живојин Перић, „Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) Наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца израђен у Стал. Зак. Савету“ *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 14, број/нађи годину, 430-431; I. Maurović, *Izveštaj*, 41-42; Лепосава Петковић, „Жена пред законом у Србији“, *Женски покрет*, књ. 1, 11-12/1921, 341-342.

⁸⁵ Ж. Перић, Нацрт законских прописа, 415-431.

бити уређена у посебним законима међу којима ће бити и закон о сеоској инокосној породици и закон о породичној задрузи. Ови посебни закони, као и Предоснова, нису усвојени.

Пошто је прво питање решено у корист посебног закона, остаје да се види која су решења понуђена за проблем сељачког наследног права. Одређење правила сељачког наследног права било је веома тешко, јер је захтевало да се помире два противречна интереса – равноправност жена са мушкарцима и недељење сеоског имања, то јест покушај да имање остане једном наследнику или што мањем броју наследника. На првом Конгресу правника у Београду као решење понуђено је право преузимања (откупа). Детаљан предлог изнео је референт Станко Лапајне. Означивши као највеће опасности по сељачки посед прво, могућност да се раздоби физичком деобом или да се отуђи и друго, могућност да њиме загосподаре жене, он је решење овог проблема нашао у праву једног мушког потомка да откупи делове осталих наследника⁸⁶. После тога референт је дао детаљан предлог норми за право преузимања: 1) оно би важило само за средњи⁸⁷ и ситан сеоски посед (јер само њему прети опасност од уситњавања), не би обухватало имовину сељака која није у вези са сеоским поседом; 2) право преузимања било је право, а не обавеза и наследник није био дужан да прихвати да исплати делове осталих наследника; 3) приликом позивања на право преузимања предност би имали мушки над женским потомцима, ближи сродници над даљим и старији над млађим; 4) вредност поседа, па преко ње и наследних делова, би се одређивала споразумно, ако се споразум није могао постићи онда се вредност поседа одређивала помоћу вештака; 5) санаследници би морали да чекају до три године на исплату отпремнине (диспозитивно правило, могло се другачије уговорити), али би могли да траже осигурање њиховог откупа заложним правом на преузетом поседу; 6) ово право важило би само у случају да оставилац није тестаментарно располагао имањем⁸⁸. Кореферент Иво Милић сложио се са предлогом о праву преузимања⁸⁹. Кореферент Анета Маинкас сложила се са предлогом о праву преузимања, тражећи само изостављање предности мушкараца над женама. У резолуцији коју је Конгрес усвојио законодавцу је скренута пажња на установу права откупа у корист једног од наследника⁹⁰. Тако је идеја откупа била веома популарна у стручној јавности⁹¹.

Званични пројекат ипак је предложио друго решење. Ово решење није било воља самог редактора, Живојина Перића, већ је оно израђено према упутствима Приватно – правног одсека Министарства правде. Упутство је гласило да се начелно мушки и женски потомци изједначе, а да се од тог принципа одступи само код сеоских

⁸⁶ Stanko Lapajne, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – referat“, у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 117-119.

⁸⁷ Средњим поседом се сматрао посед којим је могла да се прехране једна породица.

⁸⁸ S. Lapajne, Треба ли уједначити, 119-121.

⁸⁹ Иво Милић, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – кореферат“ у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 126.

⁹⁰ Споменица Првог конгреса правника, 136.

⁹¹ Осим на Конгресу правника, ова идеја је заговарана и у дискусији од будућем законнику. Види: Драгомир Милојевић, „Наследно право по пројектном Грађанском Законнику“ у *Архив за правне и друштвене науке*, књ. X, 5-6/1925, 411-417.

породица у Србији и Црној Гори⁹². За изузетак је требало пронаћи средње решење између аустријског и српског права. Приватно – правни одсек Сталног законодавног савета разматрао је предлог права преузимања, али га је одбацио не негирајући вредност аргумената у прилог тог предлога. Разлог одбијања права преузимања била је бојазан да би проценитељи увек стајали на страну мушкараца и наследство процењивали веома ниско, чиме би обезвредили наследни део жене⁹³. Ово уверење законописци су стекли посматрајући процене приликом деоба породичних задруга⁹⁴. Приватно – правни одсек је понудио решење које је окарактерисао као најбоље за тадашње прилике (или, тачније, најмање лоше) по коме би жене добијале умањен наследни део у својину. Чланом 733а Нацрта тринаестог поглавља (О законском наслеђивању) предвиђено је да се, у случају кад постоје и мушки и женски потомци истог степена, заоставштина подели на онолико делова колико укупно има потомака, и да сваком женском потомку припадне половина тако добијеног дела. Имовина која после тога преостане дели се мушким потомцима на једнаке делове. Овакав наследни ред је компликован за израчунавање. Ако наследни део женског потомка обележимо са x , наследни део мушког потомка са y , број мушких наследника са m , и број женских наследника са $ž$, можемо дати следећу формулу за израчунавање наследних делова:

$$x = \frac{1/(m+ž)}{2}; y = \frac{1-x*ž}{m}$$

Наследни део жене није имао сталну пропорцију у односу на мушки, и зависио је од броја мушких и женских наследника. Варијације у делу можемо видети у следећој табели за случаја где наслеђује 10 наследника у разним комбинацијама мушких и женских наследника:

Број женских наследника	Број мушких наследника	Износ женског наследног дела	Износ мушког наследног дела	Однос између делова
10	0	10%	/	/
9	1	5%	55%	1 : 0,09
8	2	5%	30%	1 : 0,16
7	3	5%	21,6%	1 : 0,23
6	4	5%	17,5%	1 : 0,28
5	5	5%	15%	1 : 0,33
4	6	5%	13,3%	1 : 0,38
3	7	5%	12,1%	1 : 0,41
2	8	5%	11,2%	1 : 0,45
1	9	5%	10,5%	1 : 0,48

⁹² Сељачко наследно право било је предвиђено само за територије предратне Србије и Црне Горе, јер је на другим територијама, посебно у Војводини и Словенији, постојала од народа прихваћена једнакост у наслеђивању, па би норме сељачког наследног права биле *reformatio in peius*, а то је требало избећи. Тако би сељачко наследно право било покрајинско право, и за његову примену би било меродавно пребивалиште оставиоца. Драгољуб Аранђеловић, „О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању“, у *Збирка расправа*, Геца Кон, Београд, 1926, 116-117; супротно овоме, проширење наследног права на целу земљу предлагао је Б. Ајзнер наводећи да сељачко становништво тих области жели исто или слично сељачко наследно право. Уз то он наводи и прописе о наслеђивању сељачких имања на тим просторима. Види: Б. Ајзнер, Питање изједначења, 435-438.

⁹³ Поред овог, главног, разлога, против права преузимања истицано је и то што оно доводи до великог броја бескућника, а са друге стране и до презадужења сељачког поседа због исплате отпремнине у новцу. Види: Б. Ајзнер, Питање изједначења, 438.

⁹⁴ Ж. Перић, Нацрт законских прописа, 421-422, фн. 4.

0	10	/	10%	/

Види се да је женски део био знатно мањи од мушког, и да се у ретким ситуацијама приближавао половини мушког дела. У случају истог броја мушких и женских наследника женски део је износио трећину мушког, а у случају већег броја женске деце и једног мушкарца та разлика је могла бити екстремно велика.

Сељачко наследно право није обесправљивало само женску децу, већ и надживелог брачног друга (што је у већини случајева била жена). Према члану 757а Нацрта⁹⁵, ако би наслеђивао поред потомака, надживели брачни друг би добио петину заоставштине (уместо четвртине). Ако би надживели брачни друг наслеђивао поред сродника из другог или трећег наследног реда, добијао би трећину заоставштине (уместо половине). Ако наслеђује поред сродника из четвртог наследног реда, брачни друг би добијао половину заоставштине (уместо две трећине).

Сеоска породица, на коју би се примењивало сељачко наследно право, одређена је по домицилу, а не по основној делатности њених чланова (чл. 733б Нацрта). Ово одређење било је једноставно, али неправедно и нефункционално, па је са разлогом било предмет критике. Предлагано је да се посебна правила примењују само на породице којима је земљорадња једино или главно занимање, јер је било земљорадничких породица и у градовима, а и неземљорадничких у селима⁹⁶. У уводном закону требало је да стоји одредба да правила о сељачком наследном праву важе само за територију предратне Србије и Црне Горе⁹⁷.

Ова решења су произашла из потребе да се спречи раздробљавање сеоског поседа са једне стране, али и да се удовољи народном схватању по ком женска деца не заслужују наслеђе иза родитеља. Она су била лака за примену, али нису одговарала својим задацима. Жене нису биле изједначене са мушкарцима, њихов наследни део био је мањи и од половине мушког дела. На крају, одређење сеоске породице као породице која има домицил у селу није одговарало потребама заштите сеоског поседа. Ова неадекватна решења сељачког наследног права била су дакле компромис и са патријархалном средином али и са неспособношћу система да административно подржи примену права откупа, које је по свим параметрима боље одговарало задацима заштите сеоског поседа и равноправности жена са мушкарцима. Ипак, мора се нагласити, да су и после Другог светског рата, по изједначењу мушких и женских наследника, жене на селу биле неформалним путевима присиљаване да се одрекну наследства у корист мушких наследника⁹⁸. Сељачко наследно право био је очајнички покушај да се реши проблем сеоског поседа за који је било очигледно да неће успети. То је било очигледно, јер се проблем сеоског поседа појавио и у Србији, у којој су жене биле потпуно лишене наследног права. Ипак политички и социјални притисци довели су до изнуђеног решења, које није било делотворно, али је зато било неправедно и компликовано.

5. ШЕРИЈАТСКО ПРАВО

⁹⁵ *Ibid.* 427.

⁹⁶ И. Милић, Треба ли уједначити, 126.

⁹⁷ Ж. Перић, Нацрт законских прописа, 424.

⁹⁸ Радомир Лукић, „Наше ново право и сељачко друштво“ Глас Српске академије наука и уметности, Одељење друштвених наука, књ. 15, Београд, 1971, 153-155.

Међународним уговором из Сен Жермена о заштити мањина Југославија се обавезала да ће за грађане муслиманске вероисповести у питањима породичног и наследног права важити верско право. Испуњење ове обавезе спроведено је Уставом из 1921. у члану 109. где је одређено да ће у породичним или наследним пословима муслимана судити државне шеријатске судије⁹⁹. Исто је касније потврђено и у члану 100 Устава из 1931¹⁰⁰. Ради примене ових одредби донесен је Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама од 21. марта 1929. Чланом 2 закона је прописана примена шеријатског права: 1) за ствари брачног права ако су оба супружника исламске вероисповести или ако је брак склопљен пред шеријатским судом; 2) у истом опсегу све ствари, које се односе на права и дужности између родитеља и деце; у ово се броје и спорови, да ли је дете у законитом браку рођено; 3) расправљање деоба и заоставштина муслимана; 4) постављање старатеља; 5) проглашење муслиманских особа умрлим; 6) вакуфске ствари¹⁰¹. То значи да би, у случају усвајања текста Предоснове као јединственог грађанског законика, правила шеријатског права наставила да важе за муслиманско становништво у горе набројаним случајевима. Ово налаже темељније испитивање самих правила, као могућности ових правила да важе паралелно са правилима Предоснове.

Правна и пословна способност жене у шеријатском праву била је неограничена, без обзира да ли је она била удата или није¹⁰². Жена је исто могла бити и тутор или старатељ, као и тестаментарни сведок исто као и мушкарац¹⁰³. Жена је могла бити сведок, али је женско сведочење било слабије од мушког, тј. два женска сведочења имала су снагу као једно мушко (осим изузетних ситуација, као нпр. код порођаја где је женско сведочење вредело као два мушка)¹⁰⁴.

Ипак у шеријатском праву мужевљева власт над женом била је веома велика. Она се није односила само на дужности из брака као у нпр. аустријском праву, већ је обухватала дужности послушности и покорности. Кретања жене ван куће морала су бити одобрена од стране мужа¹⁰⁵. У колико је муж обављао своје дужности према жени (издржавао је), жена није смела излазити изван дома без његове дозволе и знања. Ако је није издржавао, онда је смела и без одобрења¹⁰⁶. Жена је свакако по закону смела да излази без мужевог одобрења једном седмично у посету родитељима, а осталој родбини једном годишње¹⁰⁷. У посету кући жени су могли долазити рођаци, а за остале госте било је потребно одобрење мужа. Исто тако било јој је забрањено да посећује сумњиве локале и места где се точи алкохол. Уз то било јој је забрањено да се бави

⁹⁹ Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд, 1988, 224.

¹⁰⁰ Устав Краљевине Југославије, у *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд, 1988, 262.

¹⁰¹ Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Кон, Београд, 1929, 5-6; Bertold Eisner, „Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik“, *Правосуђе*, Посебан отисак из бр. 6 за јул 1936, 4.

¹⁰² B. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 370.

¹⁰³ *Ibid.* 369.

¹⁰⁴ Абдулах Бушатлић, „Човјек и жена“ *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 11, број/1925, 306.

¹⁰⁵ B. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 370.

¹⁰⁶ А. Бушатлић, *Човјек и жена*, 306.

¹⁰⁷ *Ibid.* 308.

плесом¹⁰⁸. Жене су биле дужне да буду покривене од пунолетности, па до старости да не би на себе привлачиле похоту мушкараца¹⁰⁹.

Муслиманки је било дозвољено да ступа у брак само са лицем исламске вероисповести, док су мушкарци могли да се жене и женама друге вероисповести. Мушкарцима је била дозвољена полигамија, могли су да имају до четири жене (мада су услови за полигамију у Југославији били високи и тешко испуњиви), а жене су могле да имају само једог мужа. Прелаз било ког брачног друга на другу веру повлачио је по сили закона престанак брака, а ако је жена била та која је прешла на другу веру, онда је губила и право на издржавање по престанку брака. Ако би жена прешла на ислам, а муж не, њихов брак би био поништен, ако би и муж прешао, брак би остао важећи¹¹⁰.

У брачно-имовинском праву важио је режим одвојених имовина па муж није имао никаква права према жениној имовини. Жена није била дужна ни да имовински доприноси ради олакшања имовинских терета брака. Напротив, муж је био дужан да сноси све имовинске терете брака, а у случају да није могао да издржава жену, она је имала право да тражи развод брака¹¹¹. Жена је имала право на мехр. Мехр је био део мужевљеве имовине који је он приликом склапања брака давао жени. Он могао бити предат приликом склапања брака или је могло бити уговорено да припадне жени у случају пуштања жене или смрти мужа. Мехр је био главно средство да се жена имовински осигура за случај престанка брака¹¹².

Највећа разлика између мушкарца и жене постојала је у погледу развода брака. Посебно проблематично било је право мужа да било кад, по сопственој вољи, развргне брак. Ова установа, названа пуштање жене, била је веома неповољна јер муж није био везан одређеним разлозима, једино је био дужан да жени да мехр и издржавање за време док није смела ступати у нови брак, које је по правилу износило три месеца¹¹³. Мехр и ово кратко издржавање нису били довољни да имовински обезбеде пуштену жену, па је њен материјални положај обично био веома лош. Са друге стране, жена је (због тежег нагона и слабијег осећаја) могла да откаже брак само у тачно одређеним случајевима¹¹⁴.

У наследном праву разликовали су се наследни редови за мулк и миријску својину. Наслеђивање миријских непокретности било је регулисано отоманским Законом од седамнаестог мухарема 1284 (1867). Законски наследни ред био је следећи: 1) деца; 2) унучад; 3) родитељи; 4) пунокрвна браћа и браћа по оцу; 5) пунокрвне сестре и сестре по оцу; 6) браћа по мајци; 7) сестре по мајци; 8) надживели брачни друг. Жене су у прве три класе биле једнаке са мушкарцима, а у осталим класама се давала предност мушким према женским наследницима и мушкој лози према женској лози¹¹⁵. Надживелом брачном другу припада, поред законског наследног права кад

¹⁰⁸ Nazif A. Bušatlić, „Bračni položaj supruge u bračnom, imovinskom i nasljednom pravu“ у *Споменица за 3. главну скурштинску скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 195; А. Бушатлић, Човјек и жена, 306.

¹⁰⁹ А. Бушатлић, Човјек и жена, 306.

¹¹⁰ Н. А. Бушатић, Брачни положај супруге, 196.

¹¹¹ В. Eisner, Privatnopravni položaj žene, 307-371.

¹¹² *Ibid*, 370-371.

¹¹³ *Ibid*, 371.

¹¹⁴ А. Бушатлић, Човјек и жена, 306.

¹¹⁵ В. Eisner, Privatnopravni položaj žene, 372.

нема наследника из једне од седам класа, и право на четвртину оставине уз наследнике треће до седме класе¹¹⁶. Наслеђивање мулк својине било је уређено прописима шеријатског права. Шеријатско наследно право давало је предност мушкарцима – женски наследни део износио је половину мушког дела. Женски наследник није никад могао добити целу заоставштину. Ако би нпр. унука или ћерка била једини десцендент, добила би само половину заоставштине. Ако би било више ћерки или унука, а не би било синова или других мушких десцендата, тад би оне добиле две трећине заоставштине. Уз ро постојала је предност пунокрвних сродника према полукрвним, а код полукрвних предност полукрвних сродника са очеве над полукрвним сродницима са мајчине стране¹¹⁷. Положај удовца био је повољнији од положаја удовице. Удовац је имао право на половину заоставштине умрле жене у случају да не наслеђује поред деце или синовљевих потомака, а ако би наслеђивао поред њих на једну четвртину. Удовица је пак у истим случајевима имала право на једну четвртину, односно на једну осмину у случају да наслеђује поред потомака¹¹⁸.

6. СТАВОВИ ТЕОРИЈЕ И ЗАГОВАРАЊЕ РЕФОРМИ ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ЖЕНЕ

Мишљења правника, иако нису извор права, значајно утичу на законодавство, посебно на дуги рок. Раније су дата мишљења теорије уз конкретне предлоге реформи у Предоснови, али поред тога, овде треба представити општи став теорије и друштва према женама и реформи њиховог положаја.

Прво битно питање је свакако однос између жене и мушкарца. У патријархалним друштвима старог и средњег века често је било уверење о одређеној инфериорности жена у односу на мушкараце. То уверење имало је одраз и у праву, где су жене потчињаване вољи мушкараца, нпр. у римском праву жене су због своје урођене лакомислености биле под влашћу оца или мужа (*patria potestas*), а ако нису биле под влашћу, онда су биле под туторством (*tutela mulierum*). Са сличним схватањем суочило се и друштво у деветнаестом веку, па је схватање о потчињености жене прихваћено и у СГЗ-у, где је његовим чланом 920. удатој жени одузета пословна способност, а жена добила положај неповољнији од малолетника. Уз то чланом 110. СГЗ-а одређена је и обавеза послушности жене тј. обавеза да извршава мужевљеве наредбе¹¹⁹.

Став о потчињености жене, који је прихваћен у СГЗ-у, био је одбачен почетком двадесетог века, а његова решења критикована¹²⁰. Ипак потпуна једнакост мужа и жене у браку није прихваћена. Брак као заједница двоје људи свакако треба да функционише на сагласности оба партнера, али се поставило питање шта чинити ако се партнери не слажу. У оваквим случајевима по њиховим схватањима предност је требало дати вољи

¹¹⁶ *Ibid*, 372.

¹¹⁷ *Ibid*, 374.

¹¹⁸ *Ibid*.

¹¹⁹ „Супруга пак дужна је мужа свога слушати, наредбе његове набљудавати, за њим ићи и где он за добро нађе, с њиме онде живети; њему по силама својим у отправљању домаћих послова, у прибављању, а нарочито чувању имања припомагати, и кућевни ред и чистоту набљудавати, и нарочито децу намиривати, у чистоти и благодинариву садржавати и чувати.“

¹²⁰ Види: Драгољуб Аранђеловић, „Реформа пословне способности удате жене по француском и нашем грађанском законику“ у *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 45, 2/1934, 89-98; В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 409; М. Јовановић, 157-158.

мужа¹²¹. Тако муж остаје надмоћан члан у породици, али су његова овлашћења доста рестриктивно постављена. Он више нема власт над женом која мора да га слуша, он сад има право само да управља животом породице¹²². Спорно је само до које границе се простире управљање животом породице. Ту су се појавиле две струје, једна конзервативнија, која је сматрала потребним да муж да сагласност да би се жена запослила или бавила неким занимањем¹²³, и друга либералнија, која је сматрала да је женин пословни живот њено лично питање и да муж не треба да има утицај на њега. Треба напоменути да су конзервативни правници предвиђали да се муж може успротивити професионалном ангажовању жене искључиво ако то интерес породице захтева. Овакво правило постојало је у швајцарском и немачком праву, а у случају злоупотребе права мужа, жена је могла покренути судски спор и тражити да суд да дозволу уместо мужа. Иако је конзервативно становиште имало извесне аргументе, у Предоснову и Трговачки закон није ушао пропис о потреби пристанка мужа за професионално ангажовање жене¹²⁴. Овај повољан исход значио је да је жена ограничена мужевом вољом само у питањима везаним за само домаћинство, а и у тим ситуацијама мужева права била су ограничена на разлоге везане за функционисање домаћинства. Ван тих разлога муж није могао да се меша у женин приватни живот.

Друго важно питање тичало се наследног права жена у сеоским срединама. Проблем није био једино у уситњавању сеоског поседа, како се то наводило у теорији, већ и свакако лошији положај жена у сеоским срединама него у градским. Иво Милић у свом кореферату на првом Конгресу правника наводи праксу сеоских породица да остављају имање једном наследнику и да се труде да искључе остале наследнике. У крајевима где је важио АГЗ сеоске породице хтеле су право као и у Србији¹²⁵. Као доказ за ту тврдњу он наводи да у Србији, у којој жене немају право наслеђивања, сељаци готово никад не праве тестамент, а у крајевима у којим је важио АГЗ готово увек. Сељаци су били шкрти приликом давања мираза ћеркама и притискали су их да се одрекну наследства¹²⁶. Они не само да нису давали женској деци да наслеђују пољопривредне некретнине, већ су били шкрти и у давању друге имовине женској деци. На ћерке се гледало као на чланове породице који ће из куће отићи удајом, и гледало се да што мање на њих издвоји да се имање не би расипало. Један аутор је ово стање ствари описао већом љубављу коју родитељи гаје према синовима него према

¹²¹ Ж. Перић, *Образложење*, 133.

¹²² „Муж има власт издавања наредби жени, као што стоји у чл. 149, само у колико је реч о домаћем реду, иначе не јер би се то противило њиховој равноправности и праву женином на њену индивидуалност“ Ж. Перић, *Образложење*, 137; „Али не као деспотски господар просто по својој вољи него, каже закон, *саобразно сврси брака*, у којем супрузи имају бити верни и пристојно се један према другом понашати. Његовом утицају не подлеже њене нарочите, *личне* ствари, које немају везе са породицом, него је он глава *породице*, којој и сам припада. Своју надмоћ, законом признату, он може испољавати у *заједничким пословима* брачне заједнице.“ Д. Аранђелович, *Реформа пословне способности*, 96.

¹²³ М. Јовановић, 155-156; В. Eisner, М. Pliverić, *Mišljenja o Predosnovi*, 150-151; В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 410;

¹²⁴ Ж. Перић, *Образложење*, 134-135.

¹²⁵ Ово потврђује и Ајзнер „Сви познаваоци прилика потврђују, да се сељачки народ у оним подручјима у којима се примењује АГЗ, противи примени његовог наследног права и настоји да га мимоиђе....“, уз то он напомиње да овакво наследно право има и штетне последице на сељачки посед. В. Eisner, *Privatnopravni položaj žene*, 416.

¹²⁶ И. Милић, *Треба ли уједначити*, 124.

ћеркама¹²⁷. Из тих разлога женско наслеђивање је било угроженије него из разлога којима је оправдано сељачко наследно право. Дебата о сељачком наследном праву вођена је у духу равноправности жена и мушкараца, а у циљу очувања сеоског поседа нису дискриминисане само жене него и мушкарци који се не баве земљорадњом (нпр. Иво Милић предлаже и да се браћа која се не баве земљорадњом изједначе са женама¹²⁸). Чак је и Нацрт законика о наслеђивању дао одређено наследно право женама. Са друге стране сељаци се нису руководили спречавањем уситњавања поседа уз адекватну накнаду женама и мушкарцима који се не баве пољопривредом, они су се трудили да женама не дају ништа, или ако су били обавезни да им дају нешто, да им дају минимум. Ово схватање нашег сељачког становништва не може се приписати у кривицу правника. Они нису могли да утичу на сељаке без обзира какви су закони постојали. Утицај јавног мњења на политику угрожавао је и умерена решења из Предоснове. Од рационалног аргумената који је изнела Анета Маинкас – да уситњавање поседа не узрокује наслеђивање жена, него већи број потомака који наслеђују од једног оставиоца¹²⁹, већу тежину имао је аргумент Димитрија Љотића да су политичари, који ће гласати о законнику, више у вези са народом од правника, а да се народ из разлога традиције, очинске власти и породице противи изједначењу мушких и женских сродника¹³⁰. Овај проблем је делимично решен тек касније, и то не због промене става правника и праведнијих закона о наслеђивању, већ због индустријализације и промене економског положаја жене. Чињеница да и у данашњем друштву постоје трагови схватања да женска деца не треба да наслеђују родитеље показује дубину овог проблема.

Треће отворено питање тичало се прописа шеријатског права. Ово питање односило се на целокупно шеријатско породично и наследно право, па ће зато и овде бити разматрано у ширем контексту. Југославија се обавезала међународним уговором и својим уставима на примену шеријатског права за муслиманску мањину. Са друге стране постојали су јаки разлози против његове примене – једнакост грађана пред уставом и законима није била могућа у случају важења шеријатског права, само шеријатско право имало је доста застарелих и дискриминишућих прописа који нису били у складу са вредностима демократске државе и напослетку, правила шеријатског права омогућавала су изигравање брачних права других верских заједница и често су злоупотребљавана у те сврхе. Према шеријатском праву начелно су постојала три става – да га треба укинути и усвојити јединствено грађанско право¹³¹, да га треба реформисати и да га треба стриктно примењивати без икаквих измена. Велики део конзервативне муслиманске заједнице залагао се за примену шеријатског права без реформи, што је приморало део муслиманских правника који су прихватили потребу за реформама да реформске захтеве сведу на најмању могућу меру. Уз то, муслимански

¹²⁷ „Најдража и најмилија створења човека су његово мушко потомство...“; „Љубав према женском потомству слабија је... Услед овога наш данашњи законодавац схватајући правилно све ове чињенице и створио је у наследном праву приоритет мушке над женском децом.“ Треба нагласити да се Милојевић није залагао за одржање оваквог стања, већ за право откупа наследног дела у ком би жене биле изједначене са мушкарцима. Д. Милојевић, 413-414.

¹²⁸ И. Милић, Треба ли уједначити, 126.

¹²⁹ А. Mainkas, 128.

¹³⁰ Споменица Првог конгреса правника, 130.

¹³¹ На трећем Конгресу правника, Иван Павичић се заложи за укидање шеријатског права из разлога унификације права и једнакости грађана пред законом. Додатак споменици Трећег конгреса правника, 92; И. Милић, Положај жене, 193.

правници, због озбиљне критике и притиска групе која је предлагала укидање шеријатског права, били су принуђени да прописе шеријатског права представљају као напредне, што је такође смањивало могућност реформе.

Као за жену проблематичне биле су идентификоване норме о: разводну брака (најпроблематичније је било пуштање жене), полигамији, забрани брака муслиманке са немуслиманом, раскидању брака кад један кад жена пређе на ислам а муж не, праву мужа на контролисање кретања жене ван куће и посета које прима у кућу, обавези покривања жене, законском наслеђивању, итд. Од набројаних проблема исламски правници су предлагали реформу само за брачно право, и то у вези полигамије и пуштања жене јер се то не би противило темељним установама шеријатског права¹³². Од стране немуслиманских правника постојао је велики притисак да се онемогући изигравање брачног права других верских заједница преласком на ислам¹³³.

Укидање или значајно реформисање шеријатског права није изгледало вероватно. Даља примена шеријатског права би вероватно била настављена према горе наведеним прописима. Ово није било оптимално решење, али је било нужно због конзервативног става великог дела муслиманског становништва. У међуратном периоду уведене су реформе шеријатског права у Турској и Египту, па је то повећало могућност да се сличне реформе спроведу и у Југославији. Охрабрујуће је било то што се пракса југословенских шеријатских судова кретала ка решењима из тих реформи, мада је и даље значајно заостајала за њима¹³⁴.

Осим начелне расправе о побољшању положаја жене, теорија је дала и неке занимљиве предлоге, а постојале су и значајне заговарачке активности. Занимљив предлог дао је Јован Пивнички, предлажући да се да наследно право удовици раније умрлог сина над наследством његових родитеља. Како је она провела у тој кући значајан део свог живота, и учествовала у стицању имовине, сматрано је као неправедно да она не добије ништа од тога зато што јој је муж умро пре његовог оца. Зато је препоручио да удова снаха у имању родитеља раније умрлог јој мужа наслеђује онако, као да јој је муж своје родитеље надживео.¹³⁵ Пажњу привлачи и предлог који је дао Станко Лапајне, да се неконкретизоване норме, без ефикасне санкције,¹³⁶ избаце из будућег законика. Он је том приликом навео норме: 1) о обавези да се пристojно један према другом понашају, 2) да заједно живе, 3) да живе у међусобној љубави, 4) да је муж глава породице.¹³⁷ Поред стручне јавности поправљање положаја жене заговарале су и женске организације. Пажњу посебно привлаче три текста у Женском покрету о жени пред законом у Србији¹³⁸, Хрватској и Славонији¹³⁹ и Словенији¹⁴⁰. Текстови су обрађивали седам горућих питања на сваком правном подручју: положај ванбрачног

¹³² Н. А. Бушатић, *Брачни положај supruge*, 198.

¹³³ В. Eisner, *Šerijatsko pravo*, 12-13.

¹³⁴ *Ibid.*, 13-14.

¹³⁵ Ј. Пивнички, 30-31; Додатак споменици Трећег конгреса правника, 91-92.

¹³⁶ Санкција је могла бити непосредна или посредна. Непосредна санкција би подразумевала могућност њеног принудног извршења, док би посредна санкција била развод брака због кршења одређене норме.

¹³⁷ S. Lapaјne, *Pravni poloжај supruge*, 176.

¹³⁸ Л. Петковић, *Жена пред законом*, 337-344.

¹³⁹ Mira Kočonda – Vodvarka, „Žena pred Građanskim Zakonom u Hrvatskoј i Slavoniji, *Женски покрет*, књ. 1, 11-12/1921, 344-351.

¹⁴⁰ Алозија Штеби, „Жена пред Грађанским Законом у Словеначкој“, *Женски покрет*, књ. 1, 11-12/1921, 351-362.

детета и његове мајке, положај деце разведених родитеља, алкохол као бракоразводни разлог, наслеђивање женске деце, наслеђивање супруге, могућност да удата жена располаже својим имањем и положај жене у праву старатељства. Каснији законски предлози значајно су прихватили захтеве које су жене овде поставиле. Тако је положај ванбрачне деце у Предоснови побољшан (у погледу неких правних подручја драстично, у погледу других умереније), што би значајно смањило економско оптерећење његове мајке. Право наслеђивања женске деце предвиђено је, и у њему су жене начелно изједначене са мушкарцима (изузетак би постојао у сељачком наследном праву и сличним посебним режимима). Исто је важило и за право наслеђивања надживелог брачног друга. Удата жена је по предлогу законика могла и да располаже својом имовином, мада је постојала извесна нејасноћа око права мужа да је заступа. Прописи о старатељству били су такође повољни по жене и у складу са предлозима из женског покрета. Предлог да алкохол буде бракоразводни разлог није прихваћен, али би вероватно конзумација алкохола и проблематично понашање под његовим утицајем могло да се подведе под неки други бракоразводни разлог. Ипак овакав предлог показује да су међуратне феминисткиње, поред теорије и заговарања једнакости, знале и практичне проблеме из свакодневног живота жена, и исте покушавале да реше.

7. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Жене у првој Југославији нису биле равноправне са мушкарцима. Обим њихове обесправљености значајно се разлоковао између правних подручја. Постојање неравноправности у законима последица је како старих закона, донесених у времену кад равноправност жене није била друштвено пожељна, тако и патријархалног сељачког друштва у ком је жена још увек била подређена мужу. Ипак почетком двадесетог века на жене се није гледало исто. Њима је признато право да се школују, баве сопственим занимањем и стичу сопствену имовину. Време у ком су мушкарци зарађивали, а жене се старале о кући и породици је пролазило, у новом добу жене су привређивале и стварале, и у таквој ситуацији њихово потчињавање није више имало оправдање.

У југословенској правној теорији владо је консензус да се положај жене мора поправљати. Стручна јавност дала је велики значај овој теми чему сведочи велики број чланака, предавања и научних скупова који су се бавили овим питањем. Поред овога, веома охрабрујући били су и ставови конзервативнијих правника. Иако је владао консензус да прописи који се тичу положаја жене морају поправити, правници су имали различите предлоге до које мере то побољшање треба да иде. У овом контексту и конзервативан део правника није се противио већини прописа предложених у Предоснови, њихово противљење везивало се углавном за наслеђивање надживелог брачног друга и могућност да се удата жена запосли без одобрења мужа. Али и у тим случајевима они нису обесправљивали жену, већ су предлагали мање повољне алтернативе – уместо наслеђивања у својину дела заоставштине плодоуживање на истој, а право мужа да се не пристане на запошљавање жене било би ограничено на разлоге који се тичу породица (ово правило постојало је у великом делу европских правних система).

Југословенско друштво није делило консензус о реформи правног положаја жене. Премда је градско становништво било за реформу и изједначење жена са

мушкарцима, сеоско становништво било је против. У сеоским срединама положај жене био је прилично лош, посебно по питању имовине и наслеђивања. Сељаци су се трудили да сву имовину оставе синовима, а да ћеркама дају што је мање могуће. Тако су и проблем уситњавања сеоског поседа покушали да реше лишавајући женску децу наследног права, иако је било познато да то није решење, јер је исти проблем постојао и у крајевима у којима женски потомци нису наслеђивали поред мушких. Овај проблем је опстао и после изједначења наследног права мушких и женских сродника, јер су сродници неформалним путем притискали женске наследнице да се одрекну наследства.

Сам предлог реформи садржан у Предоснови био је добар и за време и прилике у којима је предложен веома напредан. Предоснова је израђена по новелираном АГЗ-у, коригованом према чехословачким пројектима. Пуна пословна способност, начелно изједначење жена у наследном праву и старатељству, наследно право надживелог брачног друга и право жене да самостално одлучи о свом запослењу омогућиле би женама значају аутономију и независнији живот. По жене најнеповољне остале су одредбе о очинској власти и усвојењу. Ипак и неповољне одредбе биле су критиковане, а уместо њих предлагана су боља решења. Треба напоменути и побољшања у односу на АГЗ који је узет као основа пројекта законика. Уместо муџијанске претпоставке, да женина посебна имовина припада мужу, Предоснова уводи претпоставку да је ствар за коју се на зна коме тачно припада заједничка, чиме је са једне стране обезбеђена женина имовина, а са друге стране уведен режим заједничке тековине, истина у веома уском обиму. Режим одвојених имовина није задовољавао захтеве времена, и сами чланови комисије су признавали да он није добар и да га треба мењати¹⁴¹, али су због политике што мањег одступања од решења АГЗ-а ову реформу оставили за неку будућу измену.

Питање шеријатског права и реформе положаја жене у њему било је доста компликованије, и без великих изгледа за успех. Укидање шеријатског права није изгледало могуће, иако је заговарано и подржавано релевантним аргументима. Његова реформа, иако неопходна, вероватно не би била превише обимна. Како је шеријатско право засновано на верској доктрини, његово мењање било је веома тешко, а томе је допринео и конзервативни дух већег дела муслиманског становништва и муслиманске елите, који су се залагали за стриктну примену шеријатског права, па и његових најназаднијих норми. У таковој ситуацији могуће су биле веома ограничене реформе, па се није ни размишљало о неким значајнијим променама. Додатни проблем била је и природа подређености жене у шеријатском праву, она није била потчињена ограничењем пословне способности или наследног права (мада је женски део при наслеђивању био мањи од мушког), већ значајном мужевљевом влашћу која се најбоље огледала у његовом праву да јој ограничава кретање. У таквој ситуацији жени ништа није значила формална могућност да имовину стиче и располаже њом, кад би јој муж могао забранити излазак и посете и тако онемогућити сваку привредну активност. Реформе у шеријатском праву предлагане су само за брачно право, а жене су се могле

¹⁴¹ Треба нагласити да ни други режими брачне имовине нису без мана по жену. Тако би у системима заједничке имовине најчешће била ограничавана могућност жене да се самостално запосли. За запошљање жени је требао пристанак мужа, а у неким правима муж је имао право и да откаже женин уговор о раду.

надати ограничењу установе пуштања жене одређеним разлозима, решења за њихове остале проблеме нису била предлагана.

У послератним временима првој Југославији замеран је лош положај жене¹⁴². У приватном праву, њен положај био је значајно подређен, али је постојао план реформи који је испред изложен. Ситуација је била лошија у јавном праву, ту су жене биле значајно обесправљене (без активног и пасивног бирачког права и без права на обављање значајног броја јавних функција). Није било великих изгледа да им се у скорој будућности положај у јавном праву значајно поправи¹⁴³. У односу на стање које је постојало у првој Југославији, тврдња послератног режима, да је порављање положаја жене њихова заслуга може се чинити тачном¹⁴⁴. Ипак, треба узети у обзир да је правни систем прве Југославије био млад, недовршен и краткотрајан. Већина прописа није унификована, већ су важили предратни прописи. Наду за бољи положај жена уливали су унификовани закони¹⁴⁵ као и у предлози нових закона, у којима је жена добијала доста равноправније место. Поред тога, друштво и законодавство прве Југославије били су слични другим европским друштвима, у којима је после Другог светског рата значајно поправљен положај жена, без увођења социјализма, па би се вероватно исто десило и у Југославији. Са друге стране, треба критички посматрати и изједначење жена које се десило у социјалистичком периоду, иако формално изједначене са мушкарцима, жене су на кратки и дуги рок ипак остале у лошијем положају¹⁴⁶ (нарочито у Русији). Из данашње перспективе чини се да је еманципација жена у земљама тзв. Буржоаског права, иако знатно спорија, довела до знатно бољих и одрживијих резултата од оних постигнутих у земљама социјалистичког права.

Норме Предоснове које су се тичале жена биле су кројене по потребама тадашњег још увек патријархалног друштва. Ипак, њихова патријархалност више је била стилска него стварна. Неке норме које су звучале веома патријархално (нпр. да је муж глава породице или да жена мора да живи у месту које муж одабере), у реалности нису биле спроводиве, биле су мртво слово на папиру. Друге норме, којима је ограничавана слобода жене (нпр. одредба о праву мужа да управља женином имовином, право мужа да управља животом породице) биле су ограничене или жениним непротивљењем (управљање имовином) или објективним разлозима (управљање породицом). Ограничења која су предвиђена за жену на одређеним местима су оправдана и потребна зарад сврхе брака, проблем Предоснове је само у томе што иста ограничења није предвидела и за мужа. Регулација Предоснове одговарала је стварности међуратне Југославије, у таквом друштву напреднија

¹⁴² F. Čulinović, 318-319.

¹⁴³ Као пример одбојности тадашњег друштва према напорима за равноправност жена у јавном праву може се навести и израз „суфражетке“ који је коришћен као погрдан назив за жене које су се залагале за женско право гласа. M. Kočonda – Vodvarka, 350.

¹⁴⁴ Треба напоменути и то да је то поправљање дошло само због карактера послератне власти која није зависила од воље народа, па је могла да изведе реформу по сопственој вољи, угодност коју није имала власт у предратној Југославији.

¹⁴⁵ F. Čulinović, 318-319.

¹⁴⁶ Овде могу да се поставе две опаске. Прва је да је положај жене више поправила убрзана индустријализација него реформе права (мада се ни оне не смеју занемарити, али ни преценити, јер је било пуно добрих закона који нису поштовани). Друга је то да је социјализам побољшао положај жене у погледу могућности запослења у индустрији, што јој је дало одређену материјалну независност, али јој са друге стране није олакшао кућне послове. Тако је жена наставила да ради све претходне обавезе и уз то и да ради, а мушкарци нису преузели део кућних послова.

регулација не би била функционална, а вероватно не би била ни поштована. Квалитет Предоснове је ипак у томе што су њена правила, која су одговарала умерено патријархалном друштву, била подесна и за друштво у коме су мушкарци и жене равноправни. Иако није укинула неповољан положај жене у друштву (што и није било у њеној моћи), она није поставила ни препреке побољшањима која су спонтано долазила. Овај њен квалитет, и потенцијал да омогући побољшање положаја жене, нажалост нису реализовани у пракси, због нестабилне политичке ситуације која је одлагала доношење заједничког законика, и послератне промене режима која га је одбацила.

Коришћена литература:

Извори:

Грађански законик за Краљевину Србију, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 153-268.

Додатак споменици Трећег конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Сарајеву, *Priručivački odbor Trećeg kongresa pravnika, Sarajevo*, 1928.

Законик Данила Првог, https://www.rastko.rs/rastko-cg/povijest/knjaz_danilo-zakonik_c.html, приступљено 23. јула 2020.

Законик трговачки за Књажевство Србију

Закон о уређењу шеријатских судова и о шеријатским судијама, Геца Кон, Београд, 1929.

Општи аустријски грађански законик, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 285-478.

Општи имовински законик, у *Зборник грађанских законика старе Југославије*, Графички завод – Титоград, Титоград, 1960, 13-151.

Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију, Државна штампарија Краљевине Југославије, Београд, 1934.

Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Удружење правника, Београд, 1926.

Трговачки закон за Краљевину Југославију, Геца Кон, Београд, 1937.

Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, у *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд, 1988.

Устав Краљевине Југославије, у *Устави и владе Кнежевине Србије, Краљевине Србије, Краљевине СХС и Краљевине Југославије*, Нова књига, Београд, 1988.

Литература:

Аранђеловић Драгољуб, *Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем Грађанском законуку ; О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету, коју чиновник учини у вршењу званичне дужност*, Геца Кон, Београд, 1912.

Аранђеловић Драгољуб, „О изједначењу мушких и женских сродника у законском наслеђивању“, у *Збирка расправа*, Геца Кон, Београд, 1926, 105-118.

Аранђеловић Драгољуб, „Реформа пословне способности удате жене по француском и нашем грађанском законнику“ у *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 45, 2/1934, 89-98.

Бушатлић Назиф А., „Брачни положај супруге у брачном, имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб 1927, 194-198.

Бушатлић Абдулах, „Човијек и жена“ *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 11, број/1925, 306.

Јовановић Михајло, „Положај жене у брачном, имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 153-175.

Јовановић Слободан, *Политичке и правне расправе*, БИГЗ, Београд, 1990.

Ларајне Станко, „Правни положај супруге у брачном, имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 176.

Ларајне Станко, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – реферат“, у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 116-121.

Коџонда – Водварка Мира, „Жена пред Грађанским Законом у Хрватској и Славонији, Женски покрет“, књ. 1, 11-12/1921, 344-351.

Лукић Радомир, „Наше ново право и сељачко друштво“ *Глас Српске академије наука и уметности*, Одељење друштвених наука, књ. 15, Београд, 1971, 146-159.

Маинкас Анета, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – кореферат“, у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 126-129.

Марковић Ћедомир, „Предоснова грађанског законика за Краљевину Југославију“, у *Споменица Доленци, Креку, Кушеју и Шкерљу*, Југословенска тискара, Лјубљана, 1936, 298-441.

Мауровић Иван, *Извјештај о Предоснови грађанског законика за Краљевину Југославију*, Ст. Кугли, Загреб, 1934.

Милић Иво, „Положај жене у брачном, брачно-имовинском и наследном праву“ у *Споменица за 3. главну скупштину скупштину Конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Стални одбор конгреса, Загреб, 1927, 186-193.

Милић Иво, „Треба ли уједначити мушко и женско потомство у праву наслеђа – кореферат“ у *Споменица Првог конгреса правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Удружење правника, Београд, 1926, 121-126.

Милојевић Драгомир, „Наследно право по пројектном Грађанском Законнику“ у *Архив за правне и друштвене науке*, књ. X, 5-6/1925, 411-417.

Мирковић Зоран, „Кодификовање грађанског законика нове државе и његово место у историји европских кодификација“ у *Сто година од уједињења – формирање државе и права*, ур. Борис Беговић, Зоран Мирковић, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 267-300.

Перић Живојин, „Један нов рад на кодификацији права“, *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 10, 6/1911, 409-443.

Перић Живојин, *Лично брачно право по српском Грађанском законнику*, Геца Кон, Београд, 1934.

Перић Живојин, *Образложење § § 1-319 Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију*, Министарство правде, Београд, 1939.

Петковић Лепосава, „Жена пред законом у Србији“, *Женски покрет*, књ. 1, 11-12/1921, 337-344.

Пивнички Јован, *Неколико напомена поводом Предоснове грађанског законика за Краљевину Југославију*, Пивнички, 1936.

Станимировић Војислав, „Снага обичаја – породица у српском Грађанском законнику између старог и новог“ у *Српски грађански законик – 170 година*, ур. М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 145-165.

Станковић Урош, „Хиљаду осамсто четрдесет шеста – наследноправни положај женске деце по трећи пут на дневном реду“ у *Српски грађански законик – 170 година*, ур. М. Полојац, З. Мирковић, М. Ђурђевић, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд, 2020, 407-416.

Čulinović Ferdo, *Državopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX. I XX. vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 1959.

Шапчанин Сава, *Неколике примедбе на предоснову Грађанског законика за Краљевину Југославију*, Напредак, Београд, 1937.

Штеби Алозија, „Жена пред Грађанским Законом у Словеначкој“, *Женски покрет*, књ. 1, 11-12/1921, 351-362.

Vidi gde ovo ide

Ајзнер Бертолд, „Питање изједначења женидбеног и наследног права“ у *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 8, број/1924, 431-442.

Eisner Bertold, Pliverić Mladen, *Mišljenja o Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju*, Pravničko društvo, Zagreb, 1937.

Eisner Bertold, „Privatno – правни положај жене по данашњем праву Југославије и његово уређење у јединственом Грађанском законнику за Југославију“ у *Споменица Мауровићу*, прва књига, Глобус, Београд, 1934, 325-419.

Bertold Eisner, „Šerijatsko pravo i naš jedinstveni građanski zakonik“, *Правосуђе*, Посебан отисак из бр. 6 за јул 1936, 4.

Види реши и ово:

Перић Живојин, „Нацрт законских прописа о Законском (Интестатском) Наслеђивању у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца израђен у Стал. Зак. Савету“ *Архив за правне и друштвене науке*, књ. 14, број/нађи годину, 415-431.